

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Επιστήμες της Αγωγής»

Διπλωματική Εργασία

«Ο ρόλος των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού (εκδ. 1982-2006). Μια συγκριτική μελέτη»

Φοιτήτρια:

Φανή Καρατάσου

Επιβλέπουσα καθηγήτρια:

Μαρίνα Τζακώστα

Πάτρα

Σεπτέμβριος 2021

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Διπλωματική εργασία

«Ο ρόλος των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας της ΣΤ’ Δημοτικού (εκδ. 1982-2006). Μια συγκριτική μελέτη»

Φανή Καρατάσου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Μαρίνα Τζακώστα

Αναπληρώτρια καθηγήτρια Παιδαγωγικού
Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης,

Πανεπιστημίου Κρήτης

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Μέλλω – Αιμιλία Κέκια

Μέλος Σ.Ε.Π., Ελληνικό Ανοικτό
Πανεπιστήμιο

Πάτρα, Σεπτέμβριος 2021

Στους γιους μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	σελ.3
Abstract.....	σελ. 4
Κατάλογος πινάκων.....	σελ. 5
A. Θεωρητικό μέρος	
1. Εισαγωγή.....	σελ. 6
2. Κοινωνιολογική προσέγγιση του φύλου	
2.1 Έμφυλες ταυτότητες.....	σελ. 7
2.2. Το φύλο.....	σελ.7
2.3. Ορισμός της ταυτότητας του φύλου.....	σελ. 8
2.4. Θεωρίες της ανάπτυξης της ταυτότητας του φύλου.....	σελ.9
3. Η προσέγγιση του φύλου στην εκπαίδευση	σελ. 11
3.1. Το σχολικό βιβλίο ως αντικείμενο έρευνας.....	σελ. 12
3.2. Στερεότυπα σχετικά με το φύλο στα σχολικά εγχειρίδια.....	σελ.13
3.3. Ο ρόλος των δύο φύλων στα σχολικά βιβλία στην Ελλάδα.....	σελ.14
3.4. Γλωσσικός σεξισμός.....	σελ.16
3.5. Το κείμενο.....	σελ.17
3.6. Ομιλιακό ύφος.....	σελ.18
3.7. Κριτικός γραμματισμός και γλωσσική διδασκαλία.....	σελ. 19
3.8 Κοινωνιογλωσσία.....	σελ. 20
3.9 Κοινωνιογλωσσολογία και μορφές ανάλυσης λόγου.....	σελ.21
4 Βιβλιογραφική ανασκόπηση	σελ. 21
B. Ερευνητικό μέρος	
5. Μεθοδολογία της έρευνας.....	σελ. 22
5.1.Σημαντικότητα της έρευνας.....	σελ.23
5.2. Ερευνητικά ερωτήματα.....	σελ.24
5.3.Κριτική ανάλυση λόγου και Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.....	σελ.24
6. Ανάλυση κειμένων	σελ.25
Έκδοση 1982.....	σελ.26
Έκδοση 2006.....	σελ.33
7. Συζήτηση αποτελεσμάτων	σελ.39
8. Διδακτικές προτάσεις για την προσέγγιση του φύλου στην εκπαίδευση	σελ. 41
9. Σύνοψη	σελ.42
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	σελ.44
Παράρτημα Α'.....	σελ. 46
Παράρτημα Β'.....	σελ. 47
Παράρτημα Γ'.....	σελ.63

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι αντιλήψεις των ανθρώπων σχετικά με όλα τα θέματα διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από τα σχολικά εγχειρίδια και δη από αυτά της γλώσσας. Αυτό συμβαίνει γιατί μέσα από το μάθημα της γλώσσα (και τα βιβλία που διδάσκονται σε αυτό) μεταδίδονται ιδέες, αντιλήψεις, στερεότυπα και νοήματα. Κάποιες από τις αντιλήψεις που καλλιεργούνται και επηρεάζουν τους μαθητές/μαθήτριες έχουν να κάνουν με τον ρόλο των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας του Δημοτικού. Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μια κοινωνιογλωσσική προσέγγιση και διερευνά την έμφυλη διάσταση των σχολικών εγχειριδίων της ΣΤ' Δημοτικού της προηγούμενης σειράς εκδόσεων (εκδ.1982) και της τρέχουσας (εκδ.2006). Πρόκειται λοιπόν για μια συγκριτική μελέτη.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο κύρια μέρη: Το θεωρητικό όπου θα παρατεθούν επιστημονικές απόψεις επί του θέματος βασισμένες σε ερευνητικά δεδομένα και στο ερευνητικό μέρος όπου θα γίνει μελέτη, ανάλυση και σύγκριση των βιβλίων των εκδόσεων που προαναφέρθηκαν.

Στη μελέτη θα χρησιμοποιηθούν οι μέθοδοι της Ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου και της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου. Χρησιμοποιώντας την πρώτη μέθοδο θα γίνει προσπάθεια να ερμηνευθεί η διαφοροποιημένη εμφάνιση των δύο φύλων στα γλωσσικά εγχειρίδια της ΣΤ' Δημοτικού, ενώ η Κ.Α.Λ – που αναφέρεται στους τρόπους χρήσης της γλώσσας- είναι απαραίτητη για την ανάλυση κειμένων, πράγμα απαραίτητο για την εκπόνηση της έρευνας.

Λέξεις – κλειδιά: Έμφυλες ταυτότητες, έμφυλα στερεότυπα, σχολικά εγχειρίδια, γλωσσικός σεξισμός, κοινωνιογλωσσικές αναπαραστάσεις.

Abstract

People's perceptions of all subjects are largely shaped by school textbooks, especially those of language. This is because through the language course (and the books taught in it) ideas, perceptions, stereotypes and meanings are transmitted. Some of the perceptions that are cultivated and affect students have to do with the role of both sexes in the textbooks of the language of the primary school. The present dissertation is a socio – linguistic approach and research on the gender dimensions of the school textbooks of the 6th grade of primary school of the previous series of publications (1982) and the current (2006). This is a comparative study. The work is divided into two main parts. The theoretical where scientific views on the subject will be presented, based on research data and the research part where the study, analysis and comparison of the books of the aforementioned publications will take place.

The study will use the method of qualitative content analysis and critical speech analysis. Using the first method, an attempt will be made to interpret the differential appearance of the two sexes in the 6th grade language textbooks. Language is necessary for the analysis of texts which is necessary for the elaboration of the work.

Keywords: Gender identities, gender stereotypes, textbooks, linguistic sexism, sociolinguistic representations.

Κατάλογος πινάκων

- Πίνακας 1** Παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της Δ' Δημοτικού του 1982.....σελ. 26
- Πίνακας 2** Παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της Ε' Δημοτικού του 1982.....σελ.27
- Πίνακας 3** Παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού του 1982.....σελ. 27
- Πίνακας 4** Παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της Δ' Δημοτικού του 2006.....σελ. 33
- Πίνακας 5** Παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της Ε' Δημοτικού του 2006.....σελ. 33
- Πίνακας 6** Παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού του 2006.....σελ. 34

Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει πολλές προσπάθειες να κατοχυρωθεί η ισότητα των δύο φύλων νομικά και να εξαλειφθούν οι κοινωνικές διακρίσεις με βάση το φύλο. Οι κατακτήσεις που έχουν γίνει σε αυτό το επίπεδο είναι μεγάλες σε όλους τους τομείς. Παρ' όλα αυτά σε επίπεδο αντιλήψεων εξακολουθούν να υφίστανται διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο φύλων. Το σχολείο αποτελεί βασικό χώρο όπου τα παντός είδους στερεότυπα σχηματίζονται, καλλιεργούνται και διαιώνονται. Κατά τη Chisholm (όπ. ανάφ. στη Μαράκη, 2011) στο σχολείο τα άτομα διαμορφώνουν τις αντιλήψεις τους για διάφορα θέματα, άρα και αυτές που αφορούν τα δύο φύλα. Οι ρόλοι των φύλων είναι προϊόν μάθησης κι όχι κάτι έμφυτο. Ο σχολικός χώρος είναι ο κατ' εξοχήν χώρος κοινωνικοποίησης και διαμόρφωσης της αυτοαντίληψης του ατόμου και της αντίληψής του για το άλλο φύλο. Τα βιβλία, οι καθημερινές σχολικές δραστηριότητες και οι εκπαιδευτικοί επηρεάζουν την απόκτηση εμπειριών και τη διαμόρφωση γνώμης από τα παιδιά. Ειδικά μέσα από το μάθημα της γλώσσας δε μαθαίνουμε μόνο να χειριζόμαστε σωστά τον προφορικό και τον γραπτό λόγο ακολουθώντας τους κανόνες γραμματικής και συντακτικού, αλλά να διαμορφώνουμε αντιλήψεις, στάσεις και απόψεις για διάφορα θέματα. Μέσα σε αυτά είναι κι ο ρόλος των δύο φύλων στο κοινωνικό σύνολο.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τον ρόλο των δύο φύλων στα προηγούμενα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας για τη ΣΤ' Δημοτικού (1982- 2006) και στα σύγχρονα (2006-σήμερα).

Στόχος της έρευνας είναι να διαπιστωθεί αν εμπεριέχονται στα σχολικά εγχειρίδια της ΣΤ' Δημοτικού στερεοτυπικές αντιλήψεις σχετικά με τον ρόλο των δύο φύλων στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία γενικότερα, καθώς και αν αυτές αντικατοπτρίζουν τη σύγχρονη πραγματικότητα και αν προωθούν τη διαφοροποίηση μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη: Στο θεωρητικό και το ερευνητικό. Στο θεωρητικό μέρος μελετούνται οι έμφυλες ταυτότητες, η έννοια του φύλου, οι θεωρίες της ανάπτυξης της ταυτότητας του φύλου και επιχειρείται μια προσέγγιση του φύλου στην εκπαίδευση. Επίσης μελετούνται τα στερεότυπα σχετικά με το φύλο στα σχολικά εγχειρίδια, ο ρόλος των δύο φύλων στα σχολικά βιβλία στην Ελλάδα, ο γλωσσικός σεξισμός, το κείμενο και το ομιλιακό ύφος. Επιπλέον, μελετούνται ο κριτικός γραμματισμός και η γλωσσική διδασκαλία.

Στο ερευνητικό μέρος αναφέρονται η μεθοδολογία της έρευνας, η σημαντικότητα της έρευνας, το εργαλείο της έρευνας. Ακολουθεί η ανάλυση των κειμένων των βιβλίων των

εκδόσεων του 1982 και του 2006, η συζήτηση των αποτελεσμάτων της έρευνας και οι διδακτικές προτάσεις για την προσέγγιση του φύλου στην εκπαίδευση.

2. Κοινωνιολογική προσέγγιση του φύλου

2.1 Έμφυλες ταυτότητες

Έμφυλη ταυτότητα είναι η αντίληψη ενός ατόμου για το φύλο του. Σε όλες τις κοινωνίες με βάση το φύλο του κάθε ατόμου διαμορφώνεται η κοινωνική ταυτότητα και καθορίζεται η αλληλεπίδρασή του με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας.

Οι έμφυλοι ρόλοι σχετίζονται με το κοινωνικό φύλο και καθορίζονται από τη δομή της εκάστοτε κοινωνίας και τον πολιτισμό της. Πρόκειται για τον τρόπο του ντύσιματος, τον τρόπο ομιλίας, την έκφραση συναισθημάτων και την επιλογή επαγγέλματος. Στις περισσότερες κοινωνίες ο διαχωρισμός των συμπεριφορών σε «γυναικείες» και «ανδρικές» ακολουθείται από τους περισσότερους και επιβάλλει τρόπους συμπεριφοράς ανάλογα με το φύλο τους. Ωστόσο, ορισμένα άτομα ξεφεύγουν από αυτόν τον κανόνα όπως είναι τα φυλομεταβατικά άτομα (transsexual) που αυτοπροσδιορίζονται με διαφορετικό φύλο από το βιολογικό τους (Κωστούλας, 2017. Ανακτήθηκε από: [http:// www.socialpolicy.gr](http://www.socialpolicy.gr)).

2.2. Το φύλο

Η έννοια του φύλου αναφέρεται στο κοινωνικό φύλο (gender) και στο βιολογικό φύλο (sex). Το 1972 η κοινωνιολόγος Ann Oakley εισήγαγε τη διάκριση του κοινωνικού φύλου από το βιολογικό φύλο, την οποία συνέχισε το 1989 ο κοινωνιολόγος Anthony Giddens, ορίζοντας το βιολογικό φύλο (sex) ως «τη διαφοροποίηση των ατόμων σε άνδρες και γυναίκες με βάση τα βιολογικά και τα ανατομικά χαρακτηριστικά και το κοινωνικό φύλο (gender) ως τη διαφοροποίηση των ατόμων με βάση ψυχολογικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συμπεριφορές οι οποίες σχετίζονται με το φύλο, συμπεριλαμβανομένης και της ομιλίας» (όπ. ανάφ. στην Αριστοδήμου, 2019).

Ο όρος gender εμπεριέχει κυρίως την έννοια του «γένους» που αναφέρεται στη γραμματική ταξινόμηση των ουσιαστικών, προτιμάται κυρίως ο όρος «κοινωνικό φύλο» (Κιτσιούλη, 2018).

Το βιολογικό φύλο αναφέρεται στη βιολογική διαφοροποίηση ανδρών και γυναικών. Αντίθετα το κοινωνικό φύλο αναφέρεται στην κοινωνική και πολιτισμική διάσταση του

φύλου. Από αυτά συμπεραίνεται ότι το γένος διαμορφώνεται σε συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον και αντιπροσωπεύει δεξιότητες και συμπεριφορές συμβατές για το κάθε φύλο στην εκάστοτε κοινωνία.

Στις κοινωνικές επιστήμες το φύλο είναι περισσότερο κοινωνική κατασκευή που αναπτύσσεται από τις κοινωνικές πρακτικές παρά από τις βιολογικές ιδιότητες του ατόμου (Κιτσιούλη, 2018).

2.3. Ορισμός της ταυτότητας του φύλου

Η ταυτότητα του φύλου, διαφορετικά η έμφυλη ταυτότητα, αποτελεί κεντρική και πολυδιάστατη κατασκευή για πολλά επίπεδα της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης του ατόμου.

Οι Carver et al. το 2003 όρισαν την ταυτότητα του φύλου «ως τη συλλογή των σκέψεων και των συναισθημάτων που έχει το άτομο για την κατηγορία του φύλου του και τη συμμετοχή του σε αυτήν» (όπ.ανάφ, στην Αριστοδήμου, 2019, σελ.5). Οι Martin, Ruble & Szkrybalo (2002) με τον όρο «ταυτότητα φύλου» αναφέρονται στην απλή αναγνώριση του φύλου του ατόμου από το ίδιο το άτομο (όπ. ανάφ. στην Αριστοδήμου, 2019, σελ. 5). Ο σχηματισμός του φύλου δεν είναι μια διαδικασία που πραγματοποιείται σε κάποιο συγκεκριμένο χρονικό σημείο, αλλά είναι μια εξελικτική διαδικασία η οποία λαμβάνει χώρα σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου. Η ανάπτυξη της ταυτότητας του φύλου αποτελεί θεμελιώδες ζήτημα, καθώς καθορίζει ολόκληρη τη ζωή του ατόμου, το προσδιορίζει και το διαμορφώνει. Για αυτό τον λόγο αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρίες οι οποίες ερμηνεύουν τη διαδικασία ανάπτυξης της ταυτότητας φύλου.

2.4. Θεωρίες της ανάπτυξης της ταυτότητας του φύλου

Η Ψυχοδυναμική θεωρία του Freud

Σύμφωνα με την ψυχοδυναμική θεωρία του Freud καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της ταυτότητας του φύλου παίζουν το οιδιπόδειο σύμπλεγμα για τα αγόρια, το οποίο επιλύεται μέσω της ταύτισης με τον πατέρα τους και το σύμπλεγμα της Ηλέκτρας για τα κορίτσια, το οποίο επιλύεται με την ταύτισή τους με τη μητέρα τους. (Αριστοδήμου, 2019).

Θεωρία της πολιτισμικής μεταβίβασης

Οι μελετητές αυτής της θεωρίας υποστηρίζουν ότι η απόκτηση των έμφυλων ταυτοτήτων και συμπεριφορών είναι αποτέλεσμα μιας σταδιακής διαδικασίας μάθησης και των ερεθισμάτων που δέχεται ένα άτομο από τη βρεφική του ακόμα ηλικία. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς παίζουν οι ενήλικοι με τους οποίους έρχεται σε επαφή το παιδί (π.χ γονείς, δάσκαλοι), οι οποίοι ενισχύουν τις συμπεριφορές που θεωρούνται συμβατές με το φύλο του παιδιού. Τα παιδιά με αυτόν τον τρόπο δέχονται ερεθίσματα μαθαίνουν και μιμούνται τα πρότυπα του φύλου στο οποίο ανήκουν. Τέτοια ερεθίσματα είναι το χρώμα, η διακόσμηση του δωματίου και τα παιχνίδια τους.

Θεωρία της γνωστικής ανάπτυξης

Σε αντίθεση με τη θεωρία της πολιτισμικής μεταβίβασης, οι θεωρητικοί της γνωστικής ανάπτυξης δεν θεωρούν τα παιδιά παθητικά όντα, αλλά πιστεύουν ότι ως άτομα και τα ίδια επιδιώκουν να αποκτήσουν έμφυλες ταυτότητες. Σύμφωνα με τον Kohlberg (1966) τα παιδιά είναι σε θέση να αποκτήσουν συνείδηση του φύλου τους μεταξύ της ηλικίας των 18 μηνών και των 3 ετών. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται αυτοκοινωνικοποίηση και σημαίνει πως όταν το παιδί θα ορίσει τον εαυτό του ως αγόρι ή κορίτσι, θα υιοθετήσει και αντίστοιχες συμπεριφορές. Να σημειωθεί εδώ ότι η υιοθέτηση αυτή στηρίζεται σε στερεοτυπικές αντιλήψεις σχετικά με τα δύο φύλα που έχουν διαμορφώσει τα παιδιά σε αυτή την ηλικία.

Το φύλο και η κατασκευή του εαυτού

Πρόκειται για μια κυρίως ψυχολογική προσέγγιση κατά την οποία οι διαφορές μεταξύ των φύλων αποδίδονται στην αυτοαντίληψη και την κατασκευή του εαυτού του κάθε ατόμου. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει την έννοια της αλληλοεξαρτώμενης αυτοαντίληψης, δηλαδή πως η ατομική ταυτότητα ενός ατόμου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον κοινωνικό του περίγυρο και την αλληλεπίδρασή του με τα άλλα άτομα. Σε κοινωνίες βέβαια που κυριαρχεί η μοναδικότητα το άτομο ορίζει τον εαυτό του ανεξάρτητα (ανεξάρτητη αυτοαντίληψη). Γίνεται έτσι σαφές πως, αν στην ίδια κοινωνία κάποια άτομα καθορίζουν τον εαυτό τους με βάση την αλληλοεξαρτώμενη αυτοαντίληψη, ενώ κάποια άλλα με βάση την ανεξάρτητη αυτοαντίληψη σίγουρα θα υπάρξουν διαφορές τόσο στην έμφυλη ταυτότητα, όσο και στους έμφυλους ρόλους που θα αναπτυχθούν (Κωστούλας, 2017. Ανακτήθηκε από: <http://www.socialpolicy.gr>).

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η έννοια του φύλου καθώς και η διάκρισή του σε βιολογικό και κοινωνικό επίπεδο είναι πεδίο διαμάχης και συνεχούς επιστημονικής έρευνας. Η διάκριση αυτή δε γίνεται για να τονίσει την εμφάνιση διαφορετικών χαρακτηριστικών σε άτομα διαφορετικού φύλου, αλλά για να τονίσει ότι τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζει ένα άτομο με βάση την έμφυλη ταυτότητα που έχει υιοθετήσει είναι αποτέλεσμα κοινωνικών συνθηκών, συμπεριφορών και αλληλεπιδράσεων, στη βάση βιολογικών διαφορών. Από αυτό συμπεραίνουμε ότι δεν πρέπει να ταυτίζεται το βιολογικό φύλο με το κοινωνικό φύλο και τους ρόλους ενός ατόμου στα πλαίσια ενός κοινωνικού συνόλου.

3. Η προσέγγιση του φύλου στην εκπαίδευση

Οι γυναίκες στην Ευρώπη άρχισαν να διεκδικούν το δικαίωμά τους στη μόρφωση κατά τον 19^ο αιώνα. . Οι φεμινίστριες κοινωνιολόγοι είναι αυτές που ανέδειξαν το θέμα της εκπαίδευσης των γυναικών, οι οποίες στήριζαν τον προβληματισμό τους στις θέσεις του φεμινιστικού κινήματος. Το πρώτο κύμα του φεμινισμού – τέλη του 19^{ου} αιώνα έως στις

τρεις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα σχετίζεται με τις φιλελεύθερες αντιλήψεις. Οι φεμινίστριες του 19^{ου} αιώνα αν και διαπιστώνουν την κατώτερη θέση τους σε σχέση με τους άντρες δεν επαναστατούν και δεν κάνουν κάτι ουσιαστικό για να αλλάξει αυτό. Έτσι εξακολουθούν να είναι σε δυσμενή θέση και στην οικογένεια και στο εργασιακό περιβάλλον. Η νοοτροπία αυτή κυριάρχησε και στον χώρο της εκπαίδευσης. Έτσι ελάχιστοι υποστηρίζουν τη συνεκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι φεμινίστριες διεκδικούν γενικευμένη ισότητα. Ζητούν δηλαδή τις ίδιες ευκαιρίες με τους άνδρες σε θέματα κοινωνικά, πολιτικά και εκπαιδευτικά, καθώς κι ότι αυτές θα πρέπει να κατοχυρώνονται και θεσμικά.

Στην εκπαίδευση οι παραπάνω θέσεις εκφέρονται με τους όρους «πρόσβαση» και «επιλογή» οι οποίοι μετουσιώνονται στην έννοια της ισότητας ευκαιριών. Στη δεκαετία του 1960 ξεκινά στις Η.Π.Α το δεύτερο κύμα του φεμινισμού ή αλλιώς « Γυναικείο Απελευθερωτικό κίνημα». Στο πλαίσιο αυτού διαμορφώνεται η ουσιαστική αμφισβήτηση της ανδροκρατίας σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένης εννοείται και της εκπαίδευσης.

Στον ελληνικό χώρο για δεκαετίες η πλειοψηφία των κοριτσιών στερούνταν την πρόσβαση στην εκπαίδευση. Το δικαίωμα στη μόρφωση και για τις γυναίκες κατοχυρώνεται νομοθετικά με το διάταγμα του 1834. Στόχος της εκπαίδευσης των κοριτσιών δεν είναι η μόρφωση και η επαγγελματική τους αποκατάσταση, αλλά η προετοιμιαστική ασία τους για την επιτέλεση παραδοσιακών γυναικείων ρόλων (σύζυγοι, μητέρες). Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών καλύπτεται από τα παρθεναγωγεία.

Τα αγόρια και τα κορίτσια διδάσκονται σε σχολεία αρρένων και θηλέων αντίστοιχα. Χαρακτηριστική είναι κατά τα έτη 1837 – 1879 η ελλιπής λειτουργία των σχολείων θηλέων (το 1879 λειτουργούσαν 1.033 σχολεία αρρένων και 138 σχολεία θηλέων). Λιγότερο από 20% των κοριτσιών φοιτούσαν στο σχολείο.

Κατά την περίοδο 1880 – 1955 η εκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών γίνεται ακόμα σε σχολεία αρρένων και θηλέων και εξακολουθούσε το σχολείο στοιχειώδους εκπαίδευσης να είναι το επτατάξιο δημοτικό σχολείο (Μπελογιάννης, 2019).

Το 1886 εγγράφεται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση η πρώτη γυναίκα. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η εκπαίδευση ήταν προνόμιο των αγοριών και των κοριτσιών των ανώτερων στρωμάτων. Κατά τη δεκαετία του 1960 παρατηρείται μεγάλη μαθητική διαρροή κυρίως από κορίτσια για τη βοήθεια στο νοικοκυριό αλλά και στην είσοδο στην εργασία. Η προσοχή της οικογένειας εστιαζόταν στην εκπαίδευση των αγοριών. Κατά τη δεκαετία του 1970 αυξάνεται ο αριθμός των Ελληνίδων που εισάγεται στο σχολείο, ενώ το 1979 καταργείται η

αμιγής και καθιερώνεται η μικτή εκπαίδευση. Από το 1980 και μετά βελτιώνεται η εικόνα συμμετοχής των κοριτσιών στο σχολείο όλων των βαθμίδων.

Παρά την αυξητική τάση στη συμμετοχή των γυναικών στην εκπαίδευση στο δυτικό κόσμο παρατηρούνται υψηλάποσοστά αναλφαβητισμού στις γυναίκες. Χαρακτηριστικό είναι ότι το ένα τρίτο των αναλφάβητων παγκοσμίως είναι γυναίκες.

(Βασιλοπούλου,2013.Ανακτήθηκεαπό: http://www.fylopedia.uoa.gr/index.php/%CE%A6%CF%8D%CE%BB%CE%BF_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7).

3.1. Το σχολικό βιβλίο ως αντικείμενο έρευνας

Η ισχύς του σχολικού βιβλίου και η επίδραση που ασκεί στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και του κοινωνικού συνόλου κατ' επέκταση είναι μια αντικειμενική παραδοχή. Ωστόσο η επίδραση είναι δύσκολο να μελετηθεί καθώς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το δέκτη – αναγνώστη και τις περιστάσεις διδασκαλίας. Πρόκειται για μια διαδικασία αλληλεπίδρασης. Σημαντικό ρόλο παίζει ο δέκτης ανάλογα με τον τρόπο που κατανοεί το περιεχόμενο του βιβλίου.

Τα βιβλία επεκτείνουν και ενισχύουν τις εμπειρίες των παιδιών. Αντανακλούν κοινωνικές αντιλήψεις και καθορίζουν τους ρόλους των φύλων. Τα πρότυπα των ρόλων των

δύο φύλων έχουν περάσει στο παιδί από πολύ μικρή ηλικία από το οικογενειακό και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, τα οποία ενισχύει στη συνέχεια στο σχολείο κυρίως μέσα από τα γλωσσικά εγχειρίδια (Μαράκη, 2012).

Το σχολικό βιβλίο αποτελεί αντικείμενο έρευνας, για το λόγο ότι αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας και διαμορφώνει τη διδακτική μέθοδο, ειδικά στα εκπαιδευτικά συστήματα όπως το ελληνικό που ακολουθεί την πολιτική του ενός και μοναδικού βιβλίου. Αυτό το γεγονός καθιστά το ελληνικό σχολείο βιβλιοκεντρικό με χαρακτηριστική την αγωνία του εκπαιδευτικού να τελειώσει όλη την ύλη. Το σχολικό βιβλίο δίνει προτεραιότητα στον γραπτό παρά στον προφορικό λόγο. Εξ' αιτίας της επίδρασης που ασκεί το σχολικό βιβλίο στους μαθητές και της ικανότητας που έχει να δημιουργεί συνειδήσεις και αντιλήψεις έγινε αντικείμενο μελέτης από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Σε μεγάλο βαθμό απασχόλησε τους μελετητές ο τρόπος που παρουσιάζεται ο «άλλος» στα σχολικά βιβλία. Τα σχολικά βιβλία είναι πάντα συνδεδεμένα με το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής τους. Οι έρευνες σχετικά με την ταυτότητα του φύλου εμφανίστηκαν από τη δεκαετία του 1970 καθώς ήδη από τότε έγινε αντιληπτός ο ιδεολογικός ρόλος των σχολικών βιβλίων στο ζήτημα της ισότητας των φύλων (Κιτσιούλη, 2018).

3.2. Στερεότυπα σχετικά με το φύλο στα σχολικά εγχειρίδια.

Είναι σαφές ότι τα σχολικά εγχειρίδια και τα Αναλυτικά Προγράμματα μεταδίδουν στάσεις και αξίες που είναι αποδεκτές από την κοινωνία. Σε κάθε κοινωνία όμως υπάρχουν άτομα ή ομάδες ατόμων που τα πιστεύω και οι αξίες τους διαφέρουν από αυτές του ευρύτερου συνόλου. Σε αυτή την περίπτωση τα άτομα αυτά πιστεύουν ότι το σχολείο και τα σχολικά εγχειρίδια καλλιεργούν στερεοτυπικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις εις βάρος τους.

«Με τον όρο ‘στερεότυπα’ εννοούμε τις διαδεδομένες πεποιθήσεις για τα χαρακτηριστικά προσωπικοτήτων ή ομάδων. Δηλαδή, τα στερεότυπα αφορούν τις γενικεύσεις που κάνουν τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας ως προς το μια άλλη» (Μαράκη,

2012). Τα στερεότυπα αλλάζουν πολύ ως αποτέλεσμα ευρύτερων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών αλλαγών.

Τα στερεότυπα που σχετίζονται με το φύλο είναι οι γενικευμένες αντιλήψεις για τα χαρακτηριστικά των ατόμων με βάση το φύλο τους. Τα έμφυλα στερεότυπα διαμορφώνουν την αντίληψη και την αντιμετώπιση των ανδρών και των γυναικών με διαφορετικό τρόπο για το κάθε φύλο., προωθώντας έτσι εκείνες τις συμπεριφορές που επιβεβαιώνουν τα αρχικά στερεότυπα. Σύμφωνα με τον Piaget τα παιδιά όσο μεγαλώνουν και αναπτύσσουν τις γνωστικές τους ικανότητες, αφομοιώνουν καινούργιες πληροφορίες και τις προσαρμόζουν στις γνώσεις που ήδη έχουν. Αν τα παιδιά έρχονται αντιμέτωπα συχνά με στερεότυπα αυτή η γνώση θα ενσωματωθεί στις μελλοντικές αντιλήψεις.

3.3. Ο ρόλος των δύο φύλων στα σχολικά βιβλία στην Ελλάδα

Η Φραγκουδάκη το 1979 διερεύνησε το ιδεολογικό περιεχόμενο των αναγνωστικών του Δημοτικού Σχολείου από το 1954 έως το 1973. Μελέτησε τον τρόπο παρουσίασης των γυναικείων και ανδρικών ρόλων στην οικογένεια. Τα συμπεράσματα της έρευνας έδειξαν ότι υπάρχουν έμφυλες διακρίσεις. Η δομή της οικογένειας παρουσιάζεται πατριαρχική. Ο ρόλος της γυναίκας περιορίζεται σε αυτόν της μητέρας, της νοικοκυράς και της συζύγου, ενώ η οποιαδήποτε επαγγελματική ενασχόληση είναι σχεδόν ανύπαρκτη ενώ η γυναίκα παρουσιάζεται να εργάζεται μόνο σε ειδικές περιπτώσεις (π.χ. χηρεία) (Φαφίτη - Βλαχοδήμου, 2014).

Το 1980 παρουσιάστηκαν δύο μελέτες σχετικές με τον ρόλο των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας του Δημοτικού. Η πρώτη των Γεωργίου & Νίλσεν ερευνά τα αναγνωστικά από το 1977 έως το 1979 καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες αλλά και άλλα αδύναμα άτομα (ηλικιωμένοι, παιδιά) έχουν ένα τελείως παθητικό ρόλο. Ενώ αντίθετα οι άνδρες εμφανίζονται δραστήριοι κατέχοντας πολλές εξουσίες. Έτσι οι ρόλοι στην οικογένεια παρουσιάζουν έντονες έμφυλες διακρίσεις.

Η δεύτερη μελέτη (Μακρυγιάννη, 1980) ερευνά τα αναγνωστικά και των έξι τάξεων από το 1953 ως το 1977. Οι ρόλοι που αποδίδονται στις γυναίκες σχετίζονται με οικιακές

ενασχολήσεις και με τη θρησκεία. Αντίθετα οι άνδρες έχουν ως φυσικό τους περιβάλλον τον δημόσιο χώρο. Οι γυναίκες δεν εμφανίζονται να εργάζονται, εκτός από περιπτώσεις ανάγκης, ενώ η εργασία τους στο σπίτι παρουσιάζεται ως δεδομένη, στην οποία και τα μικρά κορίτσια εκπαιδεύονται για να την ακολουθήσουν αδιαμαρτήρητα.

Την περίοδο 1981-1985 παρουσιάστηκαν δύο μελέτες που έχουν σχέση με τα σχολικά εγχειρίδια και το φύλο (Ζιώγου- Καραστεργίου & Δεληγιάννη – Κουϊμτζή, 1981 & Καραπάνου, 1982). Οι μελέτες αυτές αφορούν αναγνωστικά κείμενα της Β΄ και της ΣΤ΄ Δημοτικού που χρησιμοποιούνταν μεταξύ του 1979 – 1980. Περιληπτικά τα αποτελέσματα που έβγαλαν είναι τα εξής: ο αριθμός των ανδρών/αγοριών που αναφέρονται στα κείμενα είναι τις περισσότερες φορές υπερδιπλάσιος από αυτόν των γυναικών/κοριτσιών. Οι συγγραφείς που ανθολογούνται είναι κατά τη συντριπτική τους πλειοψηφία άνδρες, οι γυναίκες συγγραφείς είναι ελάχιστες. Οι άνδρες καταπιάνονται με διάφορες δραστηριότητες και ασχολούνται με διαφορετικά επαγγέλματα, Αντίθετα οι γυναίκες ασχολούνται με τα οικιακά και την οικογένεια. Δουλεύουν μόνο οι πολύ φτωχές γυναίκες ενώ τα κορίτσια παίρνουν το μήνυμα ότι μπορούν να γίνουν ή νοικοκυρές ή στην καλύτερη περίπτωση δασκάλες. Τα κορίτσια παρουσιάζονται πάντα να συνοδεύονται από κάποιον (αδερφό, πατέρα, παππού, γιαγιά) και να μην ενεργούν αυτόβουλα σε αντίθεση με τα αγόρια που ενεργούν κατ' αυτόν τον τρόπο.

Η μελέτη της Καραπάνου (1982) προσπαθεί να προσεγγίσει το θέμα από μια ψυχαναλυτική οπτική. Τα δεδομένα που χρησιμοποιεί προέρχεται από την έρευνα των Γεωργίου – Νίλσεν (1980). Στα παλιά αναγνωστικά η σχέση πατέρα – μητέρας αποσιωπάται ή παρουσιάζεται επιφανειακή. Η εικόνα αυτή δε βοηθά το παιδί να αντλεί ασφάλεια από τους γονείς του και επηρεάζει αρνητικά τον ψυχισμό του.

Η Καταρτζή (1991) εξετάζει τα αναγνωστικά από το 1954 έως το 1990. Η γενικότερη διαπίστωσή της είναι ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια εμφανίζονται πολύ λιγότερο σε σχέση με τους άνδρες και τα αγόρια. Ενώ οι ρόλοι που του δίνονται είναι οι τυπικοί παραδοσιακοί ρόλοι – της μητέρας και της νοικοκυράς –στα πλαίσια της πατριαρχικής κοινωνίας. Στα βιβλία του 1982 υπάρχουν κάποια δείγματα πιο εκσυγχρονισμένων αντιλήψεων ,αλλά και πάλι αυτό πραγματοποιήθηκε σε ασήμαντο βαθμό.

Η γενικότερη εκτίμηση είναι ότι παρ' όλο που τα βιβλία του 1982 γράφτηκαν για να δώσουν μια νέα προοπτική στο ελληνικό σχολείο εξυπηρετώντας την τότε μεταρρύθμιση στην εκπαίδευση, δεν μπόρεσαν να απαγκιστρωθούν από τις στερεοτυπικές αντιλήψεις του παρελθόντος.

Σε έρευνά της το 2006 η Μαυρουσούδη για τα σεξιστικά πρότυπα στο σχολικό εγχειρίδιο της γλώσσας της Α' τάξης των εκδόσεων εκείνης της χρονιάς, παρατήρησε ότι η παρουσία των γυναικών είναι άνιση σε σχέση με αυτή των ανδρών. Παρ' όλα αυτά υπάρχει βελτίωση σχετικά με τις εκδόσεις του 1982. Επεσήμανε επίσης ότι υπάρχει βελτίωση ως προς τις εικόνες για τα δύο φύλα (Φαφίτη – Βλαχοδήμου, 2014).

Οι Παγκουρέλια & Παπαδοπούλου το 2007 (όπ. ανάφ. στη Φαφίτη – Βλαχοδήμου, 2014) πραγματοποίησαν μια έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας της Γ' τάξης του 2006. Η έρευνα είχε ως αντικείμενο τα ιδεολογικά μηνύματα που διαμορφώνονται σε επίπεδο λόγου αλλά και σε επίπεδο εικόνας αναφορικά με τον ρόλο των δύο φύλων στα συγκεκριμένα εγχειρίδια. Η έρευνα απέδειξε ότι αν και υπάρχουν στοιχεία στα εγχειρίδια που προσανατολίζονται σε πιο σύγχρονες απόψεις, αυτά δεν είναι απαλλαγμένα από αντιλήψεις παραδοσιακές και στερεοτυπικές.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι αν και στα βιβλία του 2006 υπάρχει μία ένδειξη απαγκίστρωσης από παλαιότερες αντιλήψεις και νοοτροπίες αυτή η προσπάθεια όμως δεν έφτασε σε ικανοποιητικό σημείο, έτσι υπάρχει μια συνέχιση αυτών των αντιλήψεων.

3.4 Γλωσσικός σεξισμός

Σεξισμός είναι η πρακτική διάκρισης των ατόμων με βάση το φύλο τους. Αυτός ο σεξισμός εκφράζεται κυρίως εις βάρος των γυναικών, κυρίως στον οικογενειακό και επαγγελματικό τομέα. Ήδη από το σπίτι εκδηλώνονται τα πρώτα σημάδια σεξισμού: όταν το αγόρι απολαμβάνει περισσότερων «προνομίων» σε σχέση με τα κορίτσια (π.χ πιο συστηματική εκπαίδευση, περισσότερες ελευθερίες) ή όταν ο άνδρας εργάζεται και αναλαμβάνει τις δουλειές εκτός σπιτιού, ενώ η γυναίκα είναι περιορισμένη στον χώρο του σπιτιού δηλαδή στο ενασχόληση με το νοικοκυριό και το μέγαλωμα των παιδιών.

Αν και σίγουρα έχουν γίνει σημαντικά βήματα τις τελευταίες δεκαετίες προς την ισότητα των δύο φύλων σε όλους τους τομείς (οικογενειακός, κοινωνικός, επαγγελματικός) δεν μπορούμε να πούμε ότι έχουμε φτάσει σε απόλυτα ικανοποιητικό επίπεδο. Σε πολλές εκφάνσεις της καθημερινότητας παρατηρούνται φαινόμενα ανισότητας στα δύο φύλα, κυρίως στο οικογενειακό και το επαγγελματικό περιβάλλον. . Η διάκριση αυτή αντικατροπτίζεται στη γλωσσική μας χρήση. Μάλιστα, μέσω αυτής ο σεξισμός εκδηλώνεται με τρόπο έμμεσο (Τζακώστα, 2021). Η γυναίκα γλωσσικά περιθωριοποιείται και υποβιβάζεται, ενώ ο άνδρας βρίσκεται σαφώς σε πλεονεκτικότερη θέση. Για παράδειγμα στη γραμματική το αρσενικό γένος θεωρείται κυρίαρχο και οι τύποι του γενικεύονται και χρησιμοποιούνται και για το θηλυκό (Σαρρή – Χασάν, 2018).

Στην ελληνική ο γλωσσικός σεξισμός είναι εμφανείς σε πολλές εκφάνσεις. Για παράδειγμα: οι εκφράσεις που συνδέονται με τη λέξη «γυναίκα» είναι συνήθως υποτιμητικές. Όπως επίσης, οι περισσότερες σύνθετες λέξεις με πρώτο συνθετικό τη λέξη «γυναίκα» έχουν κι αυτά μειωτική σημασία. (Π.χ: γυναικοδουλειά, γυναικοκουβέντες). Ένα άλλο παράδειγμα γλωσσικού σεξισμού είναι ότι πολλά επαγγέλματα συναντώνται στη γραμματική μόνο στο αρσενικό γένος: γιατρός, βουλευτής κ.λ.π. Ενώ οι αντίστοιχες αδόκιμες λέξεις στο θηλυκό γένος μάλλον χρησιμοποιούνται χάριν αστεϊσμού ή ακόμα και με μειωτική σημασία. Το ενδιαφέρον είναι ότι σε ουσιαστικά που αναφέρονται σε επαγγέλματα χαμηλότερου κοινωνικού κύρους υπάρχει το αντίστοιχο θηλυκό και μάλιστα δεν προκαλεί ούτε γέλωτα ούτε χρησιμοποιείται με υποτιμητικό σκοπό. Παράδειγμα: η καφετζού, η περιπτερού.

Τα ανωτέρω φανερώνουν ότι στη γλώσσα αποτυπώνεται η άποψη ότι οι γυναίκες δεν είναι ικανές να ακολουθήσουν ένα επάγγελμα υψηλού κοινωνικού κύρους καθώς αυτό αποτελεί « προνόμιο» των ανδρών. Αντίθετα, είναι πολύ πιο εύκολο και «λογικό» να ακολουθήσουν ένα επάγγελμα « χαμηλότερου επιπέδου».

Είναι σαφές ότι οι διαφορές των δύο φύλων στη χρήση της γλώσσας αφενός παρεμποδίζουν την αποτελεσματική επικοινωνία ανάμεσα στα δύο φύλα και αφετέρου συντελούν στον κοινωνικό αποκλεισμό των γυναικών. (Αντωνοπούλου, 2019, ανακτήθηκε από: <http://www.maxmag.gr>)

3.5. Το κείμενο

Το βασικό εργαλείο ανάλυσης της Κ.Α.Λ είναι το κείμενο (Ξυδόπουλος, Αναγνωστοπούλου, Γούτσος, Χατζησαββίδης & Τσάκωνα, 2008, 52).

Το κείμενο ως κάτι που «κείται» απεναντί μας και μπορούμε να το επεξεργαστούμε ανάλογα, ανάγεται σε μια μακραίωνη φιλολογική παράδοση. Μπορούμε να πούμε ότι το κείμενο (γραπτό ή προφορικό) είναι μια μονάδα λεκτικής αλληλεπίδρασης, που όχι μόνο είναι οργανωμένη σε μια ολότητα, αλλά επίσης διαμεσολαβεί ανάμεσα στους συμμετέχοντες σ' ένα επικοινωνιακό συμβάν (Ξυδόπουλος & συν., σελ.206).

Τα διάφορα ήδη κειμένων επιτελούν συγκεκριμένες πράξεις και διαμορφώνουν κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ατόμων. Είναι το μέσο επικοινωνίας και «κάθε ενότητα προφορικού ή γραπτού λόγου που παίζει κάποιο ρόλο σε ένα πλαίσιο συμφραζομένων θεωρείται κείμενο» (Αριστοδήμου, 2019, σελ.17).

3.6. Ομιλιακό ύφος

Το ομιλιακό ύφος αναφέρεται στους τρόπους ομιλίας που προκαλούνται από το κοινωνικό περικείμενο και στις στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι ομιλητές. Χρησιμοποιώντας τον όρο «ομιλιακό ύφος» εννοούμε την εξέταση της χρήσης της γλώσσας ως δυναμικής διαδικασίας για τη συγκρότηση της κοινωνικής ταυτότητας παρά ως στατικής διαδικασίας προκαθορισμένων κοινωνικών κατηγοριών. Η γλωσσολόγος Robin Lakoff το 1975 (όπ. ανάφ. στην Αριστοδήμου, 2019, σελ. 17) υποστήριξε ότι η γλώσσα των γυναικών είναι η γλώσσα που χρησιμοποιείται αποκλειστικά από τις γυναίκες και καταλήγει στον υποβιβασμό της ταυτότητάς της εφόσον αυτή στερείται ισχυρών τρόπων έκφρασης. Η Tammen (1990) αποκαλεί τα ομιλιακά ύφη που χρησιμοποιούν οι άνδρες και οι γυναίκες «φυλόλεκτους». Η φυλόλεκτος αποτελεί για την κοινωνιογλωσσολογία απόδειξη ότι ο ρόλος της γυναίκας στα σχολικά εγχειρίδια είναι υποβαθμισμένος.

Σύμφωνα με την Tammen (1990) για τις περισσότερες γυναίκες η γλώσσα που χρησιμοποιούν είναι γλώσσα συναισθημάτων., ενώ για τους περισσότερους άντρες η ομιλία είναι βασικά μέσο διατήρησης της κοινωνικής κυριαρχίας τους (όπ.ανάφ. στην Αριστοδήμου, 2015).

Διάφορες έρευνες δείχνουν ότι οι διαφορές στο ομιλιακό ύφος ανδρών και γυναικών οφείλεται όχι σε ψυχολογικές διαφορές αλλά σε κοινωνικο-πολιτισμικούς παράγοντες που με τη σειρά τους σχετίζονται με κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες. Οι γυναίκες κινούνται σε ένα ομιλιακό ύφος πιο αποδεκτό με τους κοινωνικούς και γραμματοσυντακτικούς κανόνες, αντίθετα οι άνδρες κινούνται συχνά σε μη αποδεκτό ομιλιακό ύφος.

Οι Αρχάκης & Κονδύλη (2011) υποστηρίζουν ότι η διαφορές στο ομιλιακό ύφος γυναικών και ανδρών δεν ανάγεται στη βιολογική τους διαφοροποίηση αλλά στη διαφορά των κοινωνικών ρόλων που έχουν καθιερωθεί.

3.7 Κριτικός γραμματισμός και γλωσσική διδασκαλία

Η γλωσσική διδασκαλία κατέχει πολύ σημαντική θέση σχεδόν σε όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα καθώς μέσω της γλώσσας επιτελούνται σημαντικοί στόχοι του σχολείου. Η γλώσσα είναι το εργαλείο μετάδοσης της γνώσης και το μέσο επικοινωνίας ανάμεσα στον πομπό και τον δέκτη.

Οι σκοποί της γλωσσικής διδασκαλίας στο ελληνικό σχολείο αποτυπώνονται στο Πρόγραμμα Σπουδών, που επικαιροποιήθηκε το 2011 υπό το πρίσμα των νέων κοινωνικών και τεχνολογικών εξελίξεων.

Η παιδαγωγική του κριτικού γραμματισμού συνδέεται άμεσα με τη γλωσσική επίγνωση. Σκοπός της γλωσσικής διδασκαλίας δεν είναι μόνο η γνώση των γραμματικών και των συντακτικών κανόνων αλλά και η μάθηση της φύσης της ίδιας της γλώσσας και των δυνατοτήτων της ως μέσο επικοινωνίας. Τα τελευταία χρόνια η έννοια του «γραμματισμού» βρίσκεται στο επίκεντρο των θεωρητικών και ερευνητικών αναζητήσεων στον τομέα της διδακτικής της γλώσσας. Ο γραμματισμός αποτελεί έναν κοινωνικό όρο που συνδυάζει ποικίλες κοινωνικές, πολιτισμικές και γνωστικές πλευρές. Αρχικά η έννοια του γραμματισμού συνδέθηκε στενά με την έννοια του αλφαριθμητισμού ως κατάκτηση της ικανότητας γραφής και ανάγνωσης και αφορούσε στην ανάπτυξη συγκεκριμένων ψυχολογικών ικανοτήτων και απόκτηση γνώσεων. Αυτή τη θεώρηση του γραμματισμού αποδίδει ο τελευταίος ορισμός της UNESCO: «Ένα άτομο είναι εγγράμματο όταν έχει αποκτήσει τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες που το καθιστούν ικανό να συμμετάσχει σε όλες εκείνες τις δραστηριότητες στις οποίες απαιτείται γραμματισμός για αποτελεσματική λειτουργία του ατόμου στην ομάδα και στην κοινότητά του και του οποίου οι επιτεύξεις στην ανάγνωση, τη γραφή και την αριθμητική του επιτρέπουν να συνεχίζει να χρησιμοποιεί αυτές τις δεξιότητες για την ατομική του εξέλιξη και την ανάπτυξη της κοινότητάς του» (Baynham, 2002, 19) (όπ.ανάφ. στην Μανωλοπούλου, 2015, σελ.13).

Η αντίληψη αυτή οδηγεί στο αυτόνομο μοντέλο του γραμματισμού. Σύμφωνα με το οποίο στη γλωσσική διδασκαλία κυριαρχεί μια επίσημη γλώσσα και ένα γλωσσικό μέσο τοποθετημένα πάντα εκτός κοινωνικού πλαισίου (Μανωλοπούλου, 2015, σελ. 13).

3.7 Κοινωνιογλωσσολογία

Η επιστήμη της κοινωνιογλωσσολογίας χρησιμοποιείται για τη μελέτη της σχέσης της γλώσσας με την κοινωνία. Η κοινωνιογλωσσολογία στοιχειοθετείται πριν 35 χρόνια περίπου ως τομέας της γλωσσολογίας με αντικείμενο τη γλωσσική διαφοροποίηση ανάλογα με την κοινωνική δομή (Παυλίδου, 2019, ανακτήθηκε από: https://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=102).

Πρόκειται για ένα επιστημονικό πεδίο που αναπτύχθηκε από την αλληλεπίδραση της γλωσσολογίας με άλλες επιστήμες όπως την Ανθρωπολογία, την Κοινωνιολογία και την Κοινωνική Ψυχολογία. Η Κοινωνιογλωσσολογία ασχολείται με την ανάλυση της ομιλίας σε σχέση με την κοινωνική διαφοροποίηση των ατόμων στη μεταξύ τους επικοινωνία. Για την κοινωνιογλωσσολογία η μελέτη της γλώσσας ταυτίζεται με την ανάλυση της ομιλίας των ανθρώπων σε πραγματικές περιστάσεις επικοινωνίας. Ο γλωσσολόγος William Labov το 1966 (όπ. ανάφ. στην Αριστοδήμου, 2019) εισήγαγε την κοινωνιογλωσσική ανάλυση αφορμή ανακάλυψε ότι οι διαφορές μεταξύ των διαλέκτων μπορούν να καθοριστούν μέσω της εφαρμογής διαφόρων κανόνων παρά μέσα από την αυστηρή τήρηση των κανόνων και ότι το κοινωνικό περιεχόμενο και οι κοινωνιογλωσσικές μεταβλητές, τις οποίες κυβερνά παίζουν σημαντικό ρόλο στη γλωσσική ανάλυση.

Η σύγχρονη Κοινωνιογλωσσολογία αντιμετωπίζει το φύλο ως προϊόν κατασκευής μεταξύ των συνομιλητών ανάλογα με την περίσταση επικοινωνίας. Η Κοινωνιογλωσσολογία εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους οι έμφυλες ταυτότητες δομούνται και αναπτύσσονται.

3.9 Κοινωνιογλωσσολογία και μορφές ανάλυσης λόγου

Η Ανάλυση Λόγου είναι ο τομέας της Γλωσσολογίας που ασχολείται με τη γλωσσολογική μελέτη του προφορικού και του γραπτού λόγου ο οποίος βρίσκεται εντός συγκεκριμένου περιεχόμενου. Με τον όρο «περικείμενο» (context) εννοούμε τις περιστάσεις επικοινωνίας και τους τρόπους με τους οποίους αυτές επηρεάζουν τη λεκτική αλληλεπίδραση. Η Ανάλυση Λόγου θεωρεί σημαντικά όχι μόνο την ουσία όσων λέγονται, αλλά και την κοινωνιογλωσσική τους αναπαράσταση (Αριστοδήμου, 2019).

4. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Διεθνής βιβλιογραφία

Στη δεκαετία του 1970 όταν το φεμινιστικό κίνημα άρχισε να ανθίζει διαμορφώθηκε ένα νέο πεδίο έρευνας με θέμα «φύλο και σχολικό βιβλίο». Οι έρευνες επικεντρώνονται στον υποβαθμισμένο ρόλο των γυναικών στα διάφορα σχολικά εγχειρίδια και στη στερεοτυπική παρουσίαση των κοινωνικών ρόλων των φύλων. Διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες παρουσιάζονται στα κείμενα έχοντας ένα υποδεέστερο ρόλο, ενώ εμφανή ήταν τα στερεότυπα σχετικά με τα δύο φύλα. Το 1972 εισάγεται από την Oakley ο όρος «κοινωνικό φύλο» (gender) που αναφέρεται στην κοινωνική κατηγοριοποίηση γυναικών και ανδρών. Στη δεκαετία του 1980 γίνονται νομοθετικές ρυθμίσεις στη Γαλλία και στις Η.Π.Α για την καταπολέμηση των σεξιστικών διακρίσεων. Η έρευνα για την έμφυλη διάσταση των σχολικών βιβλίων φανερώνει σύνδεση της ταυτότητας φύλου με κοινωνικά θέματα όπως η ταξική ανισότητα (Κιτσιούλη, 2018).

Ελληνική βιβλιογραφία

Στον ελληνικό χώρο εκδηλώνεται ενδιαφέρον για τη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων των φύλων στα σχολικά βιβλία. Σημαντικό στοιχείο των ερευνών αποτελεί το γεγονός ότι τα σχολικά εγχειρίδια αναπαράγουν στερεοτυπικές ιδέες όπως αυτή της πατριαρχίας.

Οι μελέτες το 1980 επικεντρώνονται στο ρόλο των γυναικών στα σχολικά βιβλία και κυρίως στην επιλογή επαγγέλματος. Το 1990 το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στην κατασκευή των έμφυλων ταυτοτήτων και συγκεκριμένα στις στρατηγικές μέσα από τις οποίες τα αγόρια και τα κορίτσια δομούν διακριτές ταυτότητες. Οι περισσότερες μελέτες στην Ελλάδα αναφέρονται σε βιβλία της γλώσσας του Δημοτικού σχολείου. Η Λούβρου (1994) μιλά για γλωσσικό σεξισμό και στα παλιότερα και στα νεότερα αναγνωστικά. Από το 2000 κι έπειτα διενεργήθηκαν έρευνες και για τα βιβλία άλλων μαθημάτων. Πρωτοπόρα υπήρξε η έρευνα της Φραγκουδάκη (1979) στην οποία γίνεται αναφορά στο ρόλο της γυναίκας μέσα στην οικογένεια όπως παρουσιάζεται στα αναγνωστικά από το 1954 έως το 1973. Οι Χαρδαλιά και Ιωαννίδου (2008) παρουσιάζουν τις μελέτες ανά δεκαετία και βαθμίδες εκπαίδευσης. Οι μελέτες διαπίστωσαν ότι οι γυναίκες παρουσιάζονται με τους παραδοσιακούς ρόλους. Στη δεκαετία του 1990 σημαντική είναι η μελέτη της Κανταρτζή (1991) που ερευνά τα

αναγνωστικά της περιόδου 1954-1990, όπου διαπιστώνεται πάλι ο υποβαθμισμένος ρόλος των γυναικών. Το ίδιο διαπιστώνεται και στα αναγνωστικά της περιόδου 1982-2006.

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

5.Μεθοδολογία

Εργαλεία για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι τα ίδια τα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού (εκδόσεων 1982 και 2006). Αφού μελετήσουμε τα πεζά κείμενα αλλά και ποιήματα των παλιών και σύγχρονων εγχειριδίων (Ελλήνων και ξένων συγγραφέων) με τη βοήθεια της Ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου και της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου θα προβούμε σε ανάλυσή τους και στην εξαγωγή συμπερασμάτων, τα οποία ελπίζουμε να βοηθήσουν στην προώθηση της έρευνας στο συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο. Επίσης, θα γίνει και μία αναφορά σε κείμενα των τριών τελευταίων τάξεων του Δημοτικού ώστε να κατανοήσουμε πληρέστερα τη λογική των σχολικών γλωσσικών εγχειριδίων πάνω στο ρόλο των δύο φύλων.

5.1. Σημαντικότητα της έρευνας

Η σημαντικότητα της εκπόνησης της συγκεκριμένης έρευνας έγκειται στο γεγονός ότι θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε πώς παρουσιάζονται τα δύο φύλα στα βιβλία της γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού (σύγχρονα και προηγούμενα) και να διαπιστώσουμε αν με το πέρασμα των ετών έχουν αλλάξει στα σχολικά βιβλία τα στερεότυπα και η νοοτροπία σχετικά με τον ρόλο των δύο φύλων. Έτσι θα κατανοήσουμε κατά πόσο τα σχολικά βιβλία παραμένουν προσκολλημένα σε παρωχημένες αντιλήψεις ή αν πλέον έχουν υιοθετήσει πιο προοδευτικές απόψεις και τι σημαίνει αυτό για το ελληνικό σχολείο και την κοινωνία γενικότερα. Επιλέχθηκε η ΣΤ' τάξη καθώς σε αυτή την τάξη τα παιδιά είναι πιο ώριμα να διδαχθούν πιο απαιτητικά κείμενα και να κατανοήσουν την έννοια του διαχωρισμού των φύλων και της ισότητας αυτών.

Να σημειώσουμε επίσης ότι η σημαντικότητα της συγκεκριμένης έρευνας έγκειται στο γεγονός ότι, ενώ πολλές έρευνες έχουν διεξαχθεί σχετικά με τον ρόλο των δύο φύλων

στα σχολικά εγχειρίδια, δεν είναι αρκετές αυτές που κάνουν σύγκριση των σύγχρονων εγχειριδίων με παλαιότερα.

5.2. Ερευνητικά ερωτήματα

Στην εργασία θα τεθούν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα: α) Πώς αποτυπώνονται τα δύο φύλα στα σχολικά α) Πώς αποτυπώνονται τα δύο φύλα στα σχολικά εγχειρίδια της ΣΤ΄ Δημοτικού του 1982 και πώς σε αυτά του 2006; β) Τα συγκεκριμένα εγχειρίδια διαπνέονται από στερεοτυπικές αντιλήψεις σχετικά με τα δύο φύλα; γ) Τα εγχειρίδια αυτά αποτυπώνουν τις διακηρύξεις περί ισότητας των δύο φύλων και πώς προβάλλονται αυτές μέσα στο κείμενο; δ) Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στα κείμενα των συγκεκριμένων εγχειριδίων περιέχει σεξιστικά στοιχεία; ε) Συγκρίνοντας τις δύο σειρές των σχολικών εγχειριδίων για το μάθημα της Γλώσσας στη ΣΤ΄ τάξη παρατηρούμε διαφορετικές αντιλήψεις για τα δύο φύλα;

5.3. Κριτική Ανάλυση Λόγου και Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου

Οι ερευνητικές μέθοδοι που θα ακολουθηθούν στην εργασία είναι αυτές της Ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου και της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου. Την πρώτη μέθοδο θα τη χρησιμοποιήσουμε γιατί στόχος μας είναι η παρουσίαση και η ερμηνεία της αναφοράς των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας της ΣΤ΄ τάξης Δημοτικού και όχι η εξαγωγή αριθμητικών και στατιστικών συμπερασμάτων. Η Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου αποτελεί βασική μέθοδο ανάλυσης των κειμένων. Σύμφωνα με τον Mayring μέσω της Ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου επιτυγχάνεται η ερμηνεία και η ανάλυση των κειμένων των οποίων η διερεύνηση θα ήταν αδύνατη μόνο με τη χρήση της ποσοτικής μεθόδου. Επίσης, ο Mayring (όπ. ανάφ. στον Μπονίδη, 2004, σελ.99) υποστήριξε ότι η Ποιοτική Ανάλυση Λόγου διακρίνεται σε τρεις τρόπους προσέγγισης του κειμένου: α) Στη συγκεφαλαιωτική - αφαιρετική διαδικασία υλικού που οδηγεί στην ανεύρεση των ουσιαστικών μηνυμάτων των κειμένων. β) Στην εξηγητική που στόχο έχει την κατανόηση των στοιχείων για να τα αποσαφηνίσει και γ) τη δομική που παρουσιάζει συγκεκριμένες πτυχές του υλικού και στοχεύει στην αξιολόγηση με βάση ορισμένα κριτήρια.

Από τα προαναφερθέντα στοιχεία της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου θεωρούμε πιο κατάλληλο για τη διεξαγωγή της έρευνάς μας τη δομική μέθοδο. Με άλλα λόγια η ανάλυση περιεχομένου είναι μια μέθοδος ελεγχόμενης και συστηματικής περιγραφής κι ερμηνείας του προφορικού και του γραπτού λόγου. Ορισμένες φορές μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την ανάλυση εικόνων. Οτιδήποτε έχει λεχθεί ή γραφεί μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης με τη μέθοδο της Ανάλυσης Περιεχομένου: άρθρα, διαφημίσεις, λόγοι κ.ά. Με όποιον τρόπο κι αν συλλεγεί ένα ποιοτικό υλικό, δεν είναι δυνατόν να παρακάμψει την ανάλυση περιεχομένου. Η ανάλυση περιεχομένου μπορεί να βοηθήσει στο πέρασμα από ένα ανοικτό σε ένα κλειστού τύπου ερωτηματολόγιο. Μέσω της Ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου γίνονται επίσης συγκρίσεις ανάμεσα σε δείγματα. Με την ανάλυση περιεχομένου μπορούμε να αναλύσουμε διάφορα πολιτισμικά προϊόντα όπως: μύθοι, τραγούδια, παραμύθια κ.ά.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ανάλυση Περιεχομένου αποτελεί μέθοδο ποσοτική αλλά και ποιοτική.

Η Κριτική Ανάλυση Λόγου εμφανίστηκε στο τέλος της δεκαετίας του '80 και αποτελεί κλάδο της Ανάλυσης Λόγου. Η Κ.Α.Λ ασχολείται με τους τρόπους χρήσης της γλώσσας και του λόγου, πράγμα απαραίτητο για την ανάλυση των κειμένων και την εκπόνηση της εργασίας μας.

Πρόκειται για μια διεπιστημονική μορφή ανάλυσης της σχέσης της γλώσσας με τους κοινωνικούς θεσμούς και εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικές σχέσεις και η ταυτότητα του ατόμου συγκροτούνται και αναπαράγονται σε γραπτά και προφορικά κείμενα.

Εκπρόσωπος της Κ.Α.Λ. είναι ο Fairclough, ο οποίος ανέπτυξε τρεις διαστάσεις ώστε να καταφέρει την ανάλυση του λόγου: α) τον λόγο ως κείμενο, δηλαδή τα γλωσσικά χαρακτηριστικά και την οργάνωση του λόγου β) τον λόγο ως κάτι που παράγεται και αναπτύσσεται μέσα στην κοινωνία και γ) τον λόγο ως κοινωνική πρακτική (Αριστοδήμου, 2019).

Η Κ.Α.Λ. μελετά του τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιείται η γλώσσα για τη διατύπωση συγκεκριμένων ιδεολογικών αναπαραστάσεων διάφορων πλευρών του κόσμου. Στόχος της Κ.Α.Λ. είναι να διερευνήσει τις σχέσεις μεταξύ λεκτικής αλληλεπίδρασης και κοινωνικών δομών.

6. Ανάλυση κειμένων

Στην παρούσα μελέτη γίνεται μια προσπάθεια διερεύνησης της παρουσίας των τάξης Δημοτικού.

Στο ερευνητικό μέρος της εργασίας θα γίνει προσπάθεια σύγκρισης των σχολικών εγχειριδίων της Γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού της σειράς εκδόσεων του 1982 και αυτής του 2006. Εργαλεία μελέτης είναι τα προαναφερθέντα σχολικά εγχειρίδια. Το υλικό γλωσσικής διδασκαλίας για τη ΣΤ' τάξη των εκδόσεων του 1982 αποτελείται από τέσσερα τεύχη και αυτό του 2006 από τρία τεύχη. Οι αναφορές των κειμένων είναι σε θρησκευτικές και εθνικές γιορτές, στην οικογένεια, σε ταξίδια, την διατροφή και τον πολιτισμό, στον τρόπο ζωής και στα επαγγέλματα..

Όπως προαναφέρθηκε η μέθοδος που θα χρησιμοποιήσουμε θα είναι η ανάλυση περιεχομένου και της Κ.Α.Λ.

Παρατηρώντας τη συγγραφική ομάδα των εκδόσεων του 1982 διαπιστώνουμε ότι αποτελείται μόνο από άνδρες και δεν υπάρχει καμία γυναίκα συγγραφέας (Α.Βελαλίδης, Α.Βουγιούκας, Κ.Καλαπανίδας, Ν.Κανάκης, Α.Μπλούνας, Χ.Παπαδημητρίου).

Αντίθετα παρατηρώντας τους συγγραφείς των εγχειριδίων των εκδόσεων του 2006 είναι σαφές ότι υπερτερούν οι γυναίκες συγγραφείς κατά 20% (Άννα Ιορδανίδου – καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών, Νεκταρία Κανελλοπούλου – εκπαιδευτικός, Ελευθερία Κοσμά – εκπαιδευτικός, Βασιλική Κουταβά – εκπαιδευτικός, Παναγιώτης Οικονόμου – εκπαιδευτικός, Κωνσταντίνος Παπαϊωάννου – εκπαιδευτικός).

ΕΚΔΟΣΗ 1982

Γενικά παρατηρούμε ότι η γυναικεία παρουσία είναι πιο υποβαθμισμένη από αυτή του άνδρα σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής (επαγγελματική, σχολική, οικογενειακή). Η γυναίκα περιορίζεται σε πιο παραδοσιακά μοντέλα. Δεν φαίνεται ιδιαίτερα έντονη η παρουσία της στο σχολείο, ασχολείται με τις δουλειές του σπιτιού και με την οικογένειά της. Αυτή η εικόνα διατηρείται στα εγχειρίδια όλων των τάξεων.

Οι άνδρες αντίθετα έχουν κοινωνική ζωή και δεν περιορίζονται μονάχα στο χώρο του σπιτιού. Εξασκούν διάφορα επαγγέλματα, πηγαίνουν σχολείο, ενώ δεν ασχολούνται με τις οικιακές δουλειές αφού αυτό είναι μία εντελώς γυναικεία δραστηριότητα.

Η εικονογράφηση του βιβλίου προβάλλει πιο παραδοσιακά πρότυπα. Οι γυναίκες εμφανίζονται στο σπίτι συχνά μαυροφορεμένες, οι άνδρες εκτός σπιτιού να κάνουν διάφορες δουλειές και να διασκεδάζουν.

Αυτή η εικόνα διατηρείται στα εγχειρίδια και των τριών τελευταίων τάξεων του Δημοτικού. Ας πούμε στην Δ' Δημοτικού για την παρουσία των ανδρών έχουμε 53 αναφορές και ποσοστό 38% , ενώ για τις γυναίκες έχουμε 24 αναφορές και ποσοστό 18%.

Επίσης, γίνονται 29 αναφορές στα αγόρια και ποσοστό 20% και 18 αναφορές σε κορίτσια και ποσοστό 13%. Τα ουδέτερα κείμενα είναι 15 και σε ποσοστό 11%

Στον Πίνακα 1 ακολουθεί παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της Δ' Δημοτικού του 1982

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΝΔΡΩΝ	38 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	18 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΓΟΡΙΩΝ	20 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ	13 %
ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	11 %

Στα βιβλία της Ε' Δημοτικού παρατηρούμε πάλι ότι η παρουσία των ανδρών υπερτερεί πάλι σε σχέση με αυτή των γυναικών. Πιο συγκεκριμένα, η παρουσία των ανδρών υπάρχει σε 32 κείμενα σε ποσοστό 43%, ενώ οι γυναίκες εμφανίζονται σε 14 κείμενα και σε

ποσοστό 14%. Τα αγόρια εμφανίζονται σε 5 κείμενα σε ποσοστό 5%, ενώ τα κορίτσια εμφανίζονται σε 3 κείμενα σε ποσοστό 3%. Τα ουδέτερα κείμενα ανέρχονται σε 32 ποσοστό δηλαδή 33%. Αξίζει να παρατηρήσουμε το αυξημένο ποσοστό των ουδέτερων κειμένων στα βιβλία της Ε' Δημοτικού το οποίο φτάνει το των κειμένων όπου γίνεται αναφορά σε ανδρικά πρότυπα. Η αύξηση του ποσοστού των ουδέτερων κειμένων φανερώνει ίσως την προσπάθεια της συγγραφικής ομάδας να μειώσει τα κείμενα στα οποία παρουσιάζονται γυναίκες (είτε αυτά τις παρουσιάζουν με θετικό είτε με αρνητικό τρόπο) ώστε να γίνει αποφυγή προβολής στερεοτύπων σχετικά με το γυναικείο φύλο, αλλά να δώσουν έμφαση στην ουδετερότητα.

Στον πίνακα 2 ακολουθεί παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της Ε' Δημοτικού του 1982.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΝΔΡΩΝ	43 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	14 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΓΟΡΙΩΝ	5 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ	3 %
ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	33%

Στα βιβλία της ΣΤ' Δημοτικού των εκδόσεων του 1982 παρατηρούμε ότι η εικόνα δεν έχει αλλάξει ιδιαίτερα. Να επισημάνουμε ότι το ποσοστό των ουδέτερων κειμένων (28%) βρίσκεται στα ίδια περίπου επίπεδα με την παρουσία των ανδρών (35%). Η παρουσία των ανδρών υπάρχει σε 48 κείμενα δηλαδή ανέρχεται στο ποσοστό του 39%, ενώ των γυναικών σε 20 κείμενα και ανέρχεται στο ποσοστό του 16%. Όσον αφορά τα αγόρια η παρουσία τους υπάρχει σε 13 κείμενα και σε ποσοστό 11%, ενώ η παρουσία των κοριτσιών είναι εμφανής σε 9 κείμενα και σε ποσοστό 7%.

Στον πίνακα 3 ακολουθεί παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού του 1982

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΝΔΡΩΝ	39 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	16 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΓΟΡΙΩΝ	11 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ	7 %
ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	28 %

Παρατηρούμε ότι από τάξη σε τάξη δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές σχετικά με την παρουσία των δύο φύλων στα κείμενα των βιβλίων της γλώσσας των Δ',Ε'και ΣΤ' τάξεων στις εκδόσεις του 1982.

Οι άνδρες παρουσιάζονται δραστήριοι και πολυπράγμονες,αρχηγοί τηςικά οικογένειας και επαγγελματίες.

Οι γυναίκες είναι κυρίως νοικοκυρές,σύζυγοι και μητέρες. Σπάνια ασχολούνται με κάτι επαγγελματικά κι αν πρέπει να ασχοληθούν με κάτι αυτό είναι οι αγροτικές δουλειές.

Κατά την ανάλυση των κειμένων των βιβλίων θα δοθεί έμφαση στις εξής κατηγορίες παρουσίας των δύο φύλων σε αυτά: στην επαγγελματική ζωή, στην οικογενειακή ζωή και στη σχολική ζωή.

ΣΤ' Δημοτικού

Επαγγελματική ζωή – ασχολίες

Α' τεύχος

Στο ποίημα «Δοξάζω τον Θεό» είναι εμφανής η «ανδρική» παρουσία, καθώς ο πρωταγωνιστής του ποιήματος είναι άνδρας και τα επαγγέλματα και οι ασχολίες που αναφέρονται είναι παραδοσιακά ανδρικά (ψάρεμα, αγροτικές δουλειές, πόλεμος). Όλα αυτά

τα περιβάλλοντα είναι σχεδόν απαγορευτικά για μια γυναίκα. Είναι περιβάλλοντα που αναδεικνύουν «ανδρικά» χαρακτηριστικά όπως εργατικότητα (ο ποιητής δοξάζει τον Θεό για τη βοήθεια στο ψάρεμα και τις αγροτικές δουλειές) και η γενναιότητα (δοξάζει τον Θεό για τη βοήθειά Του σε καιρό πολέμου).

Το κείμενο « Η κατάκτηση του Πόλου» του Γρηγόριου Ξενόπουλου μιλά για τον πρώτο κατακτητή του Πόλου το 1926. Το γυναικείο πρότυπο δεν υπάρχει, καθώς τέτοιου είδους ...επιτεύγματα ήταν ανδρικό προνόμιο. Χαρακτηριστικά στο κείμενο αναφέρεται: « Ο πρώτος μάλιστα που κατόρθωσε να περάσει – ο Αμερικανός Μπερντ –από τη μεγάλη του συγκίνηση , από τη μεγάλη τρεμούλα του κρύου και της χαράς ξέχασε να ρίξει τη σημαία». Ο πρώτος κατακτητής του πόλου λοιπόν είναι άνδρας και στην επιχείρηση κατάκτησης του πόλου καμία γυναίκα δεν είχε θέση.

Παρόμοια λογική υπάρχει και στο κείμενο « Ένα γράμμα στον αστροναύτη» το οποίο αναφέρεται στη συνάντηση ενός αγοριού με έναν αστροναύτη. Στο κείμενο απουσιάζει οποιαδήποτε γυναικεία παρουσία.

Β' τεύχος

Το β' τεύχος ξεκινά με το ποίημα «Πάτριο» του Σαράντου Παυλέα. Στο ποίημα «μιλά» ο ποιητής (δηλ. ένας άνδρας). Αναφέρει πως όνειρό του ήταν να γίνει ναυτικός : « Κάποτε λογάριαζα να φύγω μ' όλα τα βαπόρια που σφύριζαν...Μα τώρα δέθηκα μ' αυτό το χώμα που πατώ...» Πρόκειται δηλαδή για ένα επάγγελμα που το επέλεγαν κυρίως τα πιο παλιά χρόνια αποκλειστικά άνδρες.

Επίσης το ποίημα αναφέρεται μόνο σε άνδρες: «Μα τώρα δέθηκα μ' αυτό το χώμα που πατώ, όπου κοιμούνται οι πατέρες μας και τα σκοτωμένα μας αδέρφια».

Σε επόμενο κείμενο «Ο πληγωμένος αϊτός» γίνεται αναφορά μόνο σε ανδρικά πρόσωπα. Το κείμενο αναφέρεται στις καλοκαιρινές περιπέτειες κάποιων παιδιών στο κτήμα του παππού τους. Παρατηρούμε τις ασχολίες τους που ποικίλουν και είναι εκτός σπιτιού. Μόνο τα αγόρια έπαιζαν από το πρωί έως το βράδυ εκτός σπιτιού.

Στο κείμενο «Ένα χρηματιστήριο του παλιού καιρού» γίνεται αναφορά πάλι σε ανδρικές ασχολίες εκτός σπιτιού. Για παράδειγμα, το κείμενο αναφέρεται σε ένα παλιό μύθο σύμφωνα με τον οποίο στα χρόνια των κουρσάρων ο Κωνσταντής που είχε πλουτίσει από την

πειρατεία μετανιωμένος για την ζωή του στη θάλασσα αποφάσισε να εγκατασταθεί στη στεριά. Εγκαταστάθηκε έτσι σε ένα ορεινό χωριό και για να κερδίσουν την εύνοια των χωριανών τους μοίρασαν φλουριά. Έτσι οι άνδρες του χωριού πήγε στο παζάρι για να εμπορευθούν. « Ο κυρ Σωκράτης με τον αδερφικό του φίλο Νικολή τριγύριζαν με τα σακούλια τις μπαγκανότες (τούρκικες λίρες) στο χέρι κι έκαναν το μεγαλύτερο αλισβερίσι».

Η γυναικεία παρουσία είναι απύσχα και σε αυτό το κείμενο με τους άνδρες πρωταγωνιστές σε δραστηριότητες εκτός εστίας.

Στο δημοτικό τραγούδι «Πάω με τα καράβια» βλέπουμε το πρότυπο του άνδρα που φεύγει στα καράβια και το γυναικείο πρότυπο (μάννα) να μένει πίσω περιμένοντας καρτερικά τον ναυτικό γιο της να επιστρέψει. « Μη με μαλώνεις μάννα μου, και μη με παραπαίρνεις, ταχιά σ' αφήνω την υγεία και πάω με τα καράβια».

Και η μάννα παρακαλεί: « Διαβάτες που διαβαίνετε, στρατιώτες, που περνάτε, μην είδατε το γιόκα μου, το γιόκα το δικό μου;»

Στο ποίημα « Τα σφουγγαράδικα» βλέπουμε τα καράβια με τους σφουγγαράδες να επιστρέφουν ενώ οι γυναίκες και παιδιά τους περιμένουν στο λιμάνι. Παρατηρούμε λοιπόν το στερεότυπο οι άνδρες να λείπουν από το σπίτι κάνοντας μάλιστα ένα επικίνδυνο επάγγελμα και οι γυναίκες να μένουν πίσω για να φροντίζουν τα παιδιά και το σπίτι. Χαρακτηριστικά αναφέρει το ποίημα: «Μα πλήθος γυναικούλες, γερόντοι και παιδιά, που μ' αγωνία το μόλο καταπλημμύρισαν, ρωτούν «ποιοι βουτηχτάδες δεν ξαναγύρισαν».

Γ' τεύχος

Στο κείμενο «Ένας μικρός πρίγκιπας από άλλον πλανήτη» τα πρόσωπα που παρουσιάζονται ανήκουν αποκλειστικά στο ανδρικό φύλο (κλειδούχος των σιδηροδρόμων, έμπορος) δείχνοντας για άλλη μια φορά τον «αποκλεισμό» των γυναικών από διάφορους επαγγελματικούς χώρους. Το κείμενο μιλά για τη γνωριμία ενός πριγκιπόπουλου με έναν κλειδούχο σε ένα σιδηρόδρομο και με έναν έμπορο.

Στο κείμενο « Η αυλή μας» τα πράγματα αντιστρέφονται και γίνεται αναφορά σε γυναίκες – επαγγελματίες. Συγκεκριμένα το κείμενο αναφέρεται σε εργαζόμενες μητέρες που ψάχνουν τρόπους να απασχολούν τα παιδιά τους τις ώρες που εργάζονται και αναγκαστικά βρίσκονται εκτός σπιτιού.

Δ' Τεύχος

Το κείμενο «ταχυδρόμος» αναφέρεται σε ένα παιδί που ήθελε να γίνει ταχυδρόμος όπως ο πατέρας του. Παρατηρούμε ότι το επάγγελμα αυτό θεωρείται ανδρικό γι' αυτό και δεν υπάρχει καθόλου η παρουσία γυναίκας ή κοριτσιού στο κείμενο. Ο πατέρας του ήρωα του κειμένου ήταν κι αυτός ταχυδρόμος πράγμα που επαληθεύει την παραπάνω μας πρόταση « Ο πατέρας μου ήταν ταχυδρόμος. Είχε στην περιφέρειά του πέντε χωριά κι έκανε αυτό το δρομολόγιο δύο φορές την βδομάδα».

Στο κείμενο « Μια ιστορία τριάντα ψαράδων» γίνεται αναφορά σε μια ομάδα ψαράδων που μετά το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου ,σε ένα χωριό της Καβάλας, έχοντας μείνει άνεργοι, αποφάσισαν να φτιάξουν εξ αρχής τα ιχθυοτροφεία της περιοχής τους. Εννοείται ότι όλοι οι πρωταγωνιστές του κειμένου είναι άνδρες.

Στα ποιήματα «Οι οδοκαθαρισταί» και « Χτίστες» αναπαράγεται πάλι το πρότυπο των «ανδρικών επαγγελμάτων». Τα επαγγέλματα αυτά θεωρούνται κατ' εξοχήν ανδρικά και καμία αναφορά δε γίνεται σε κάποια γυναίκα που ασχολείται με αυτά τα επαγγέλματα.

Στο κείμενο « Πρώτη φορά σε συναυλία» μιλά ένα αγοράκι για την εμπειρία της πρώτης φοράς σε συναυλία. Οι μουσικοί της συναυλίας ήταν όλοι άνδρες όπως και ο διευθυντής της ορχήστρας.

Σχολική ζωή

Α' τεύχος

Το κείμενο « Πώς έμαθα να γράφω» αναφέρεται στο πώς έμαθε να γράφει ένα αγόρι. Βλέπουμε λοιπόν το στερεότυπο ότι το σχολείο «ταιριάζει» πιο πολύ σε ένα αγόρι από ένα κορίτσι. Επίσης, βλέπουμε τις γυναίκες της οικογένειας – δηλαδή, τη μητέρα και τις θείες να βοηθούν το παιδί να μάθει να γράφει.

Β' τεύχος

Σχετικό με το θέμα της σχολικής ζωής είναι το κείμενο «Ένα αρχαίο γραμματάκι», το οποίο όμως αναφέρεται στην αρχαία Ελλάδα. Σε αυτό το κείμενο γίνεται αναφορά σε ένα αρχαίο γράμμα που είναι γραμμένο από δύο κορίτσια από την Αίγυπτο σε δύο άλλα. Τα δύο μεγάλα κορίτσια ήταν «γραμματιζούμενα». Βλέπουμε λοιπόν ότι έστω και για την αρχαία εποχή γίνεται αναφορά στην εκπαίδευση και των κοριτσιών.

Στο γ' και δ' τεύχος δεν υπάρχει κάποιο κείμενο ή ποίημα σχετικά με τη σχολική ζωή.

Οικογενειακή ζωή

Χαρακτηριστικά είναι δύο κείμενα από το δ' τεύχος:

Στο κείμενο «Άρρωστος με πυρετό» ένα αγόρι ταλαιπωρείται από τον πυρετό, βλέπουμε ότι εκτός από τις γυναίκες του σπιτιού τον περιποιείται κι ο μπαμπάς του. Έτσι βλέπουμε ότι στο συγκεκριμένο κείμενο «σπάει» το στερεότυπο ότι μόνο οι γυναίκες του σπιτιού πρέπει να φροντίζουν έναν άρρωστο κι ότι αυτές δεν είναι «αντρικές δουλειές».

Στο κείμενο «Θαλασσινό» βλέπουμε μια ομάδα παιδιών που αποτελείται από αγόρια και κορίτσια να παίζουν το καλοκαίρι στη θάλασσα. Εδώ παρατηρούμε ότι τα παιδιά – ανεξαρτήτου φύλου- παίζουν ανέμελα και με ισότιμη παρουσία «Σαν κατεβαίναμε στη θάλασσα, κορίτσια και αγόρια, και παίζαμε ποιος θα σύρει την πέτρα πιο μακριά και ποιος θα κάνει πιότερες «γκέλες, η δικιά μου πέτρα έφτανε τόσο μακριά, που πολλές φ'ρές το μάτι την έχανε».

Οι άνδρες στα βιβλία της Γλώσσας του 1982 εμφανίζονται να εξασκούν πολλά επαγγέλματα. Είναι καφετζήδες, τσομπάνηδες, χτίστες, τσαγκάρηδες, μυλωνάδες, καπετάνιοι αλλά και δάσκαλοι, δήμαρχοι, αστροναύτες, ταχυδρόμοι, δημοσιογράφοι, γιατροί. Δραστηριοποιούνται λοιπόν σε πολλούς επαγγελματικούς χώρους και είναι ικανοί να ανταπεξέλθουν με επιτυχία σ' όλες τις επαγγελματικές προκλήσεις. Οι άνδρες στην οικογένεια στα περισσότερα κείμενα εμφανίζονται σε παραδοσιακό ρόλο. Παρουσιάζονται απόμακροι από τα θέματα του σπιτιού καθώς είναι αυτοί που εργάζονται έξω από το σπίτι για να συντηρήσουν την οικογένεια.

Παρατηρείται επίσης να έχουν ηγεμονικό ρόλο και να είναι αυστηροί, ενώ όλα τα μέλη υπακούουν στο λόγο τους. Χαρακτηριστικά αναφέρονται οι λέξεις «αφέντης» και «κύρης» για τον πατέρα οι οποίες παραπέμπουν στην πατριαρχική δομή της οικογένειας. Δεν παρουσιάζονται να έχουν ιδιαίτερους συναισθηματικούς δεσμούς με τα παιδιά τους και με τη σύζυγό τους. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνθέτουν την εικόνα του δυναμικού προσώπου, το οποίο χαίρει ιδιαίτερης εκτίμησης και σεβασμού από όλα τα μέλη της οικογένειας.

ΕΚΔΟΣΗ 2006

Στα βιβλία των εκδόσεων του 2006 βλέπουμε μια πιο βελτιωμένη εικόνα αναφορικά με τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία. Πιο αναλυτικά: στα σχολικά εγχειρίδια των τριών τελευταίων τάξεων του Δημοτικού παρατηρούμε ότι υπάρχει μια αύξηση στον αριθμό των αναφορών των γυναικών στα κείμενα.

Συγκεκριμένα στα εγχειρίδια της Δ' Δημοτικού το ποσοστό παρουσίας των ανδρών είναι 25% ενώ των γυναικών είναι 15%. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό των γυναικών είναι μικρότερο αλλά έχει μειωθεί η παρουσία των ανδρών σημαντικά σε σχέση με τα βιβλία της Δ' Δημοτικού του 1982^ο ποσοστό του. Επίσης, η παρουσία των αγοριών βρίσκεται στο 17% και των κοριτσιών στο ποσοστό των 11%. Το ποσοστό των ουδέτερων κειμένων είναι αρκετά υψηλό (29%) Γενικά μπορούμε να σημειώσουμε ότι εξακολουθεί να υπάρχει άνιση αντιπροσώπευση του γυναικείου φύλου, αλλά υπάρχει μείωση του ποσοστού της ενεργητικής παρουσίας των ανδρών.

Στον πίνακα 4 ακολουθεί παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της Δ' Δημοτικού του 2006.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΝΔΡΩΝ	25 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	15 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΓΟΡΙΩΝ	17 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ	11 %
ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	28 %

Στα εγχειρίδια της Ε' Δημοτικού η παρουσία των ανδρών στα βιβλία της γλώσσας μειώνεται (20%) βρίσκεται δηλαδή σε 16 κείμενα . Η παρουσία των γυναικών βρίσκεται σε 15 κείμενα και σε ποσοστό 19%. Παρατηρούμε δηλαδή ότι υπάρχει μείωση στις αναφορές σε ανδρικά πρότυπα και αύξηση στα γυναικεία πρότυπα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι είναι το πιο μικρό ποσοστό αυτής της κατηγορίας για όλες τις τάξεις και των δύο εκδόσεων (1982, 2006).

Στον πίνακα 5 ακολουθεί παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της Ε' Δημοτικού του 2006.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΝΔΡΩΝ	20 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	19 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΓΟΡΙΩΝ	15 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ	9 %
ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	28 %

Τέλος στην ΣΤ' δημοτικού έχουμε παρόμοια εικόνα με τις προηγούμενες τάξεις του 2006. Αναλυτικότερα το ποσοστό της ενεργητικής παρουσίας των ανδρών ανέρχεται σε 30% ενώ των γυναικών σε 20%. Υπάρχει δηλαδή πάλι άνιση αντιπροσώπευση του γυναικείου φύλου, ενώ η ενεργητική παρουσία των δύο φύλων μεγάλωσε σε σχέση με τις προηγούμενες τάξεις του 2006. Τα ουδέτερα κείμενα έχουν αυξηθεί (37%), ενώ η παρουσία των αγοριών και των κοριτσιών βρίσκονται σε παρόμοια επίπεδα.

Στα βιβλία της γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού των εκδόσεων του 2006 τα κείμενα είναι πιο σύγχρονα. Αναφέρονται στα επιτεύγματα της τεχνολογία, στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, στην έκρηξη των επικοινωνιών, στα διαστημικά ταξίδια. Επίσης, υπάρχουν αναφορές στις μονογονεϊκές οικογένειες και γενικά στον σύγχρονο τρόπο ζωής. Στα βιβλία αυτά τα δύο φύλα αντιμετωπίζονται σχεδόν ισότιμα και λέμε «σχεδόν» γιατί τα στερεότυπα και οι παρωχημένες αντιλήψεις δεν έχουν εξαλειφθεί τελείως. Η εικονογράφηση είναι πιο μοντέρνα και χρησιμοποιούνται πολλές φωτογραφίες.

Στα βιβλία του 2006 δεν υπάρχουν κείμενα ή ποιήματα που να αναφέρονται ξεκάθαρα στη σχολική ζωή.

Στον πίνακα 6 ακολουθεί παρουσίαση με ποσοστά της εμφάνισης των ανδρών – αγοριών και γυναικών – κοριτσιών στα βιβλία της γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού του 2006.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΝΔΡΩΝ	30 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	20 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΓΟΡΙΩΝ	17 %
ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ	6 %
ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	28 %

ΣΤ' Δημοτικού
Επαγγελματική ζωή-ασχολίες
Α' τεύχος

Το βιβλίο αρχίζει με το ποίημα « Ο θαλασσοπόρος». Εδώ βλέπουμε ένα αγόρι να ονειρεύεται να γίνει θαλασσοπόρος και να ταξιδεύει σε όλο τον κόσμο: « Έχω ένα καράβι, τόσο, με πανιά, θάλασσες αφήνει, θάλασσες περνά». Παρατηρούμε λοιπόν ότι έχουμε ένα ακόμα «αγορίστικο» επάγγελμα. Γενικά τα επαγγέλματα που σχετίζονται με τη θάλασσα θεωρούνται ανδρικά και σε κείμενα ή ποιήματα που αναφέρονται σε αυτά έχει αποκλειστεί εντελώς η γυναικεία παρουσία.

Β' τεύχος

Στο κείμενο «Τριάντα εννιά καφενεία και ένα κουρείο» βλέπουμε πιο «παραδοσιακές» εικόνες. Εικόνες ενός παππού που πήγαινε μαζί με τον εγγονό του στο παραδοσιακό καφενείο του χωριού, αλλά κι από το κουρείο της οικογένειας. Η μαμά της οικογένειας κάνει τις παραδοσιακές «γυναικείες» δουλειές (π.χ πλένει τις πετσέτες).

Στο καφενείο θαμώνες είναι μόνο οι άνδρες. Πίνουν ούζο και παίζουν τάβλι. Οι γυναίκες εμφανίζονταν στο καφενείο μόνο τις Κυριακές. Παρατηρούμε ότι το κείμενο διακατέχεται από πολλά στερεότυπα σχετικά με τη συμπεριφορά των δύο φύλων. Οι άνδρες παρουσιάζονται να κατέχουν πιο ηγεμονική θέση έναντι των γυναικών, ενώ αυτές φαίνεται να αποδέχονται αυτή την πραγματικότητα. Στη γλώσσα του κειμένου που είναι απλή και λαϊκή διακρίνονται εύκολα αυτές οι στερεοτυπικές αναφορές.

Γ' τεύχος

Το τεύχος αυτό ξεκινά με το ποίημα «Χτίστες» το οποίο το συναντήσαμε και στο Δ' τεύχος των εκδόσεων του 1982.

Το πρότυπο του άνδρα που παρουσιάζεται από το ποίημα είναι το παραδοσιακό: ο άνδρας που κάνει μια τυπική «ανδρική» δουλειά. Μέσα από το ποίημα εμφανίζονται τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά των ανδρών: λεβεντιά, εργατικότητα, αδιαμαρτύρητη κούραση, καλοκαρδοσύνη, παλικάριά: « Των οικοδόμων η καρδιά είναι σαν μια πλατεία για γιορτές, λαμποκοπάει, μα η σκαλοσιά δεν είναι μια πλατεία για γιορτές, εκεί 'ναι λάσπη κι άνεμος και χιόνι, τα χέρια που ματώνουν. Είναι το μοναδικό ποίημα που υπάρχει σε τεύχη και των δύο εκδόσεων.

Στο κείμενο « Συνέντευξη με τον κύριο Μανόλη» βλέπουμε μια συνέντευξη που πήρε μέλος της συγγραφικής ομάδας σε έναν ηλικιωμένο κύριο σε ένα νησί. Ο κύριος αναφέρεται σε επαγγέλματα που χάθηκαν τα οποία ήταν κατά κύριο λόγο ανδρικά (μυλωνάς, γανωτής, πηγαδάδες).

Το κείμενο: «Επιστήμη με άρωμα γυναίκας» δίνει και την εκδοχή της επιτυχημένης γυναίκας. Το κείμενο μιλά για βραβευμένες επιστήμονες από όλες τις ηπείρους με το βραβείο «Μαρία Κιουρί». Γίνεται λοιπόν αναφορά και στην πιο «σύγχρονη» πλευρά της γυναίκας. Στην πλευρά που απαγκιστρώνεται από τα κλασικά πρότυπα της μητέρας και νοικοκυράς.

Στο κείμενο «Μουσείο αφής» βλέπουμε πάλι μια σύγχρονη εκδοχή της γυναίκας, αφού βλέπουμε τη διευθύντρια του μουσείου που ξεναγεί τα παιδιά από κάποιο σχολείο της Αθήνας που το επισκέφθηκαν.

Οικογενειακή ζωή

Α' τεύχος

Στο κείμενο «Τα ψάθινα καπέλα» αναφέρεται σε παιδικές αναμνήσεις δύο κοριτσιών σχετικά με τις εκδρομές που έκαναν με τον πατέρα τους και το παλιό τους αυτοκίνητο στη θάλασσα. Ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα αναφέρει: «Με τον πατέρα πηγαίναμε στη θάλασσα σχεδόν κάθε Κυριακή. Είχε ένα παμπάλαιο αυτοκίνητο που μοιαζε με οβίδα». Κατά την περιγραφή στο κείμενο χαρούμενων οικογενειακών στιγμών απουσιάζει η παρουσία της μητέρας, κάτι που στα βιβλία του 1982 είναι σπάνιο. Στα βιβλία αυτά στις οικογενειακές στιγμές υπήρχε συνήθως η παρουσία της μητέρας. Εδώ δε γίνεται σαφές για πιο λόγο απουσιάζει η μητέρα. Έχουμε δηλαδή μια νύξη στη μονογονεϊκή οικογένεια.

Β' τεύχος

Στο κείμενο «Πρέπει να φανώ γενναίος» βλέπουμε ένα παραδοσιακό μοντέλο οικογένειας (αν και το κείμενο είναι Γάλλων συγγραφέων). Η μητέρα είναι στο σπίτι κάνοντας οικιακές δουλειές κι ο πατέρας στη δουλειά. Το περιεχόμενο του κειμένου έχει να κάνει με τους γονείς του μικρού Νικόλας που προσπαθούν να του πουν χωρίς να τον πληγώσουν ότι το καλοκαίρι θα πάει κατασκήνωση. Αυτός όμως όχι μόνο δε στεναχωρήθηκε που θα είναι μακριά από τους γονείς του αλλά χάρηκε πάρα πολύ, αφήνοντας άφωνους τους γονείς του.

Στο κείμενο «Μια οικογένεια ανάμεσα στις άλλες» ένα παιδί της Τρίτης Δημοτικού ανακαλύπτει πως υπάρχουν πολλοί τύποι οικογένειας εκτός από την δική του πυρηνική οικογένεια. Όπως η διευρυμένη και η μονογονεϊκή οικογένεια. Ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από το κείμενο αναφέρει: «Διάβασα κάπου πως όλες οι οικογένειες δεν είναι σαν τη δική μου και ότι υπάρχουν πολλές διαφορετικές οικογένειες όχι μόνο από χώρα σε χώρα κι από εποχή σε εποχή αλλάμέσα και στην ίδια πόλη, στην ίδια γειτονιά». Μέσα από αυτό το κείμενο γίνεται προσπάθεια να μάθουν τα παιδιά τους διάφορους τύπους και να κατανοήσουν τους διαφορετικούς ρόλους της γυναίκας και του άνδρα μέσα σε καθεμιά από αυτές.

Στο γ' και το δ' τεύχος δεν υπάρχουν κείμενα που να αναφέρονται στην οικογενειακή ζωή.

Με μια γενική προσέγγιση μπορούμε να σημειώσουμε ότι στη σειρά του 2006 πολλά από τα στερεότυπα που κυριαρχούσαν στην προηγούμενη έκδοση έχει γίνει προσπάθεια να μειωθούν. Στα σύγχρονα εγχειρίδια της γλώσσας της ΣΤ' τάξης οι γυναίκες παρουσιάζονται πιο χειραφετημένες και απελευθερωμένες από τα στερεότυπα παλαιότερων εποχών. Για παράδειγμα, παρουσιάζονται εργαζόμενες ή μέλη μονογονεϊκών οικογενειών. Επίσης,

εμφανίζονται να πηγαίνουν σχολείο και να δουλεύουν, ενώ οι άνδρες να συμμετέχουν περισσότερο στα θέματα του σπιτιού.

Παρ'όλα αυτά τα στερεότυπα και οι παρωχημένες αντιλήψεις σχετικά με τον ρόλο των δύο φύλων στην οικογένεια, το σχολείο και την κοινωνία γενικότερα κυριαρχούν σε πολλά κείμενα.

7. Συζήτηση αποτελεσμάτων

Από τη μελέτη των βιβλίων της γλώσσας της ΣΤ' τάξης των εκδόσεων του 1982 και του 2006 συμπεραίνουμε ότι κινούνται σε γενικές γραμμές στο ίδιο μήκος κύματος σε ό, τι αφορά τον ρόλο των δύο φύλων. Η παρουσία των ανδρών είναι πολύ μεγαλύτερη, ενώ ακόμα και στα νεότερα βιβλία δεν έχουν εξαλειφθεί στερεότυπα σχετικά με τα δύο φύλα.

Στα βιβλία είναι εμφανής ένας γλωσσικός σεξισμός, καθώς τα επαγγέλματα αναφέρονται μόνο στο αρσενικό γένος π.χ: ο υπεύθυνος ξενοδοχειακής διοίκησης (όχι υπεύθυνη), η χολήπτης (όχι η χολήπτρια).

Κοινός τόπος και στις δύο σειρές εκδόσεων είναι ότι οι άνδρες παρουσιάζονται σαν αυτοί που δουλεύουν κυρίως ενώ οι γυναίκες σε πολλές περιπτώσεις φαίνεται να μη δουλεύουν εκτός σπιτιού και να ασχολούνται μόνο με τα οικιακά. Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι τα συγκεκριμένα σχολικά εγχειρίδια δεν προωθούν ένα γυναικείο πρότυπο προσαρμοσμένο στη σύγχρονη κοινωνία. Βέβαια, στα βιβλία του 2006 γίνεται προσπάθεια να εξαλειφθεί αυτό.

Στα βιβλία του 1982 είναι πιο εμφανείς οι στερεοτυπικές αντιλήψεις σχετικά με τον ρόλο του άνδρα και της γυναίκας. Οι άνδρες δραστηριοποιούνται σε πολλούς χώρους εκτός σπιτιού, όπως: σε διάφορους χώρους εργασίας, σε αθλητικούς χώρους, στη φύση ακόμα και στο διάστημα. Η εικόνα τους αυτή τους καθιστά ικανούς να ανταπεξέλθει με επιτυχία σ' όλες τις δύσκολες περιστάσεις.

Στην οικογένεια έχουν πιο αποστασιοποιημένο ρόλο σε σχέση με τις γυναίκες. Απλά φέρνουν χρήματα από τη δουλειά και δεν έχουν καμία ανάμειξη με τις οικιακές δουλειές. Με τα παιδιά ασχολούνται μόνο όταν πρόκειται να κάνουν κάποιες δραστηριότητες που αρέσουν και στους ίδιους (π.χ. ψάρεμα). Μόνο σε δύο κείμενα παρουσιάζονται άνδρες να φροντίζουν τα παιδιά. Ο ρόλος τους περιορίζεται στο να φέρνουν τα προς το ζην στο σπίτι και στο να ασχολούνται με τα θέματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής αποκατάστασης. Γενικά

μπορούμε να πούμε ότι οι άνδρες στα κείμενα των βιβλίων του 1982 είναι αποστασιοποιημένοι από τα δρώμενα μέσα στο σπίτι τους. Αυτή η εικόνα του απόμακρου στην οικογένεια άνδρα - που ήταν κυρίαρχη για τόσα χρόνια στα σχολικά εγχειρίδια – η οποία βεβαίως προβάλλεται και από τα Μ.Μ.Ε - είχε σαν αποτέλεσμα να γαλουχηθεί μια ολόκληρη γενιά με αυτή. Ο ρόλος του άνδρα γενικά είναι πιο διευρυμένος. Ο άνδρας έχει ασχολίες και επαγγελματικές δραστηριότητες ποικίλες. Τα συγκεκριμένα εγχειρίδια της γλώσσας αναπαράγουν και καλλιεργούν τα στερεότυπα γενικά με τον ρόλο των ανδρών στην οικογένεια και στο κοινωνικό περιβάλλον γενικότερα.

Οι γυναίκες από την άλλη πλευρά δεν έχουν πολλές ασχολίες εκτός σπιτιού και οι περισσότερες δεν εργάζονται. Αλλά κι αυτές που εργάζονται κάνουν επαγγέλματα που χρειάζονται κατώτερες δυνατότητες για την άσκηση τους.

Κατέχουν κυρίως τον ρόλο της μητέρας, της συζύγου και της νοικοκυράς. Σε ελάχιστες περιπτώσεις παρουσιάζονται ως εργαζόμενες εκτός σπιτιού. Οι γυναίκες εμφανίζονται περισσότερο συναισθηματικές σε σχέση με τους άνδρες, οι οποίοι εμφανίζονται πιο σκληροί και πιο άκαμπτοι συναισθηματικά. Οι γυναίκες είναι δυναμικές μόνο μέσα στα πλαίσια της οικογένειας. Εκτός αυτής είναι ευάλωτες κι ευαίσθητες. Άλλωστε λίγες είναι οι αναφορές που υπάρχουν για γυναίκες που είναι και μητέρες και εργαζόμενες. Ενώ τα επαγγέλματα που αναλαμβάνουν είναι πολύ πιο περιορισμένα σε αριθμό σε σχέση με αυτά των ανδρών (παρουσιάζονται ως κεντήστρες, δασκάλες, δημοσιογράφοι).

Σε κάποια κείμενα των βιβλίων του 1982 υπάρχει μια τάση εξασθένησης των παραδοσιακών αντιλήψεων για απόλυτη κυριαρχία και εξουσία του άνδρα. Η επικράτηση της τάσης αυτής έχει να κάνει με ζητήματα που αφορούν το μορφωτικό επίπεδο του άνδρα και της γυναίκας καθώς επίσης και την εργασία της γυναίκας (Μαραγκουδάκη, 1993). Η εικόνα αυτή των δύο φύλων είναι σημαντική για τους μαθητές-μαθήτριες καθώς μέσω αυτής δημιουργούνται πρότυπα για το ρόλο των δύο φύλων.

Τα κορίτσια ασχολούνται με ήπιες δραστηριότητες και παιχνίδια, όπως οι κούκλες, η ζωγραφική, το κέντημα και οι δουλειές του σπιτιού. Ο χαρακτήρας τους παρουσιάζεται ήρεμος, υπάκουος και συνεσταλμένος. Αντίθετα τα αγόρια προτιμούν παιχνίδια με έντονη δράση, όπως κλέφτες. Διακρίνονται για τη δράση, την τάση για αρχηγία και για την ευρηματικότητά τους. Τα χαρακτηριστικά αυτά κάνουν φανερή τη υπάρχουσα ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων. Ελάχιστα είναι τα κείμενα τα οποία παρουσιάζουν και τα αγόρια και τα κορίτσια να ενασχολούνται με οικιακές εργασίες, Στα συγκεκριμένα κείμενα η παρουσία

των αγοριών και των κοριτσιών είναι κοινή χωρίς όμως τις περισσότερες φορές να είναι ισότιμη.

Στα κείμενα συχνά χρησιμοποιείται σεξιστική γλώσσα. Το γένος που χρησιμοποιείται βασικά είναι το αρσενικό (δάσκαλος, μαθητής κ.ά). Η γλώσσα που χρησιμοποιείται εμπεριέχει στερεότυπα καθώς αυτή αντανακλά την κοινωνική πραγματικότητα.

Στα βιβλία και των δύο εκδόσεων στις εκφωνήσεις των ασκήσεων κυριαρχεί το αρσενικό γένος. Άλλες φορές το γυναικείο φύλο παρουσιάζεται σε ουδέτερο γένος ή με υποκοριστικά που υποτιμούν τη γυναικεία φύση (π.χ το Μαριώ).

Λαμβάνοντας υπόψιν ότι γλώσσα παγιώνει τις προκαταλήψεις και διαιώνίζει τα στερεότυπα για τα δύο φύλα, είναι επιβεβλημένη προσπάθεια εξάλειψης των στερεοτύπων από το γλωσσικό σεξισμό (Κανταρτζή, 1991). Η προσπάθεια αυτή είναι φανερή με την παρουσία ορισμένων κειμένων στα εγχειρίδια του 2006, τα οποία δε χρησιμοποιούν τόσο έντονα σεξιστική γλώσσα.

Στο παράρτημα θα υπάρχουν αυτούσια κάποια ενδεικτικά κείμενα από τα εγχειρίδια των δύο σειρών εκδόσεων που αναλύσαμε παραπάνω.

8. Διδακτικές προτάσεις για την προσέγγιση του φύλου στην εκπαίδευση

Ύστερα από τη μελέτη που κάναμε στα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού των εκδόσεων 1982-2006 είναι σημαντικό να παρουσιάσουμε κάποιες προτάσεις, ώστε να βελτιωθεί η εικόνα των σχολικών βιβλίων. Είναι σημαντικό λοιπόν τα σχολικά εγχειρίδια να αναθεωρηθούν αναφορικά με το θέμα των δύο φύλων. Πιο συγκεκριμένα θα πρέπει τα σχολικά εγχειρίδια να απαγκιστρωθούν από τους παραδοσιακούς ρόλους και τα στερεότυπα. Θα ήταν καλό να παρουσιάσουν μια σύγχρονη εικόνα. Οικογένειες πυρηνικές αλλά και μονογονεϊκές, άνδρες που ασχολούνται με θέματα του σπιτιού, γυναίκες που εργάζονται. Ό,τι δηλαδή συμβαίνει στη σύγχρονη κοινωνία χωρίς ωραιοποίηση ή υπερβολές. Τα κείμενα πρέπει να προάγουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις και των δύο φύλων, τις ανθρώπινες ελευθερίες και την ισότητα μεταξύ των δύο φύλων.

Σημαντικό ρόλο παίζει και ο τρόπος που διαχειρίζονται και διδάσκουν αυτά τα κείμενα οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι θα πρέπει να ξεπεράσουν προσωπικούς τους σκόπελους και να διδάξουν τα κείμενα απελευθερωμένοι από στερεότυπα που ίσως έχουν στο μυαλό τους.

Ίσως είναι απαραίτητο να εμπλουτιστούν τα βιβλία του 2006 με περισσότερα κείμενα που να αντιπροσωπεύουν τη σύγχρονη γυναίκα και τον σύγχρονο άνδρα. Με κείμενα που να αντιπροσωπεύουν τη σύγχρονη πραγματικότητα, στα οποία θα παρουσιάζεται ο πολυδιάστατος ρόλος των γυναικών αυτός της μητέρας, συζύγου κι εργαζόμενης.

Διάφοροι ειδικοί, όπως ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι, σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς θα μπορούσαν να κάνουν κάποια σεμινάρια στα σχολεία που θα απευθύνονατι σε μαθητές, αλλά και σε γονείς ώστε να τους βοηθήσουν να διευρύνουν τους ορίζοντές τους και να απαγκιστρωθούν από αντιλήψεις παρωχημένες που διαιωνίζουν το παραδοσιακό πρότυπο των δύο φύλων, δηλαδή τον αφέντη άνδρα και την υποταγμένη γυναίκα.

Βεβαίως για να έχει νόημα μια τέτοια κίνηση θα πρέπει όλοι ατομικά και συλλογικά να αφήσουμε στην άκρη αντιλήψεις και νοοτροπίες του παρελθόντος.

9. Σύνοψη

Συνοψίζοντας καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι αντιλήψεις χρόνων είναι δύσκολο να εξαλειφθούν. Είναι βαθιά ριζωμένες στις συνειδήσεις των ανθρώπων και δύσκολα δίνουν τη θέση τους σε πιο ορθολογικές και συμβατές με τη σύγχρονη πραγματικότητα αντιλήψεις. Ακόμα και τα κείμενα στα σχολικά εγχειρίδια παρατηρούμε ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό είναι προσανατολισμένα σε σεξιστικά πρότυπα και σε στερεότυπα σχετικά με τον ρόλο των δύο φύλων. Όσον αφορά τη σύγκριση των δύο σειρών εκδόσεων (1982 & 2006) για την ΣΤ' Δημοτικού, παρατηρούμε ότι στη σειρά του 2006 τα στερεότυπα τείνουν να εξαλειφθούν χωρίς όμως αυτό να έχει γίνει σε ικανοποιητικό βαθμό. Ο γλωσσικός σεξισμός και η ανισότητα στην αντιμετώπιση των δύο φύλων παραμένει. Ακόμα και η εικονογράφηση προωθεί την ανισότητα των φύλων (και στις δύο σειρές εκδόσεων). Το ανδρικό φύλο στη γλώσσα είναι σαφώς πιο ισχυρό σε σχέση με το θηλυκό κάτι που αντανακλά και την κοινωνική του υπεροχή.

Η αλήθεια είναι ότι έχουμε αργήσει πολύ σαν κοινωνία να φτάσουμε στην ισοτιμία των δύο φύλων. Είναι ανήκουστο στις μέρες μας να μιλάμε ακόμα για την ισότητα των δύο φύλων, για κάτι δηλαδή που θα έπρεπε να θεωρείται δεδομένο ή να αντιμετωπίζονται υποτιμητικά στο εργασιακό τους περιβάλλον εξαιτίας του φύλου. Είναι άδικο οι γυναίκες να μην μπορούν να φτάσουν σε ηγετικές θέσεις ή σε αξιώματα με την ίδια ευκολία που φτάνουν οι άνδρες. Ο σεβασμός στα δύο φύλα και η ισοτιμία είναι θέματα παιδείας. Μέσα από το σχολείο τα παιδιά θα μάθουν να σέβονται τη διαφορετικότητα των δύο φύλων και να τα αντιμετωπίζουν ισότιμα. Η συγγραφή νέων βιβλίων τα οποία να προσανατολίζονται προς αυτή την κατεύθυνση είναι απαραίτητη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αριστοδήμου, Α. (2019). Κοινωνιογλωσσικές αναπαραστάσεις της έμφυλης ταυτότητας σε κείμενα μαζικής κουλτούρας για παιδιά: Συγκριτική μελέτη. Διπλωματική Εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο.
- Αρχάκης, Α. & Κονδύλη, Μ. (2011). *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Κανταρτζή, Ε., (1991). *Η εικόνα της γυναίκας. Διαχρονική έρευνα των αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Καψάλης, Α. & Χαραλάμπους, Δ. (1995). Σχολικά εγχειρίδια, Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη προβληματική. Αθήνα: Έκφραση.
- Κιτσιούλη, Δ. (2018). Η έμφυλη διάσταση των σχολικών εγχειριδίων: Διερεύνηση των απόψεων των μαθητών/ μαθητριών του Λυκείου για τα έμφυλα στερεότυπα στα βιβλία της Νεοελληνικής γλώσσας " Έκφραση - Έκθεση". Διπλωματική Εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο.
- Lightfoot, C., Cole, M., Cole, S. R. (2014). *Η Ανάπτυξη των παιδιών*. (Μετάφραση: Μ. Κουλεντιανού). Αθήνα: Gutenberg
- Λούβρου, Ε. (1994). Το σεξιστικό προφίλ των αναγνωστικών " Η Γλώσσα μου" του Δημοτικού σχολείου: Γλωσσική ανάλυση. Γλώσσα, τεύχος 32, σ.45 - 61.
- Μανωλοπούλου, Ι. (2015). Χαρακτηριστικά του Προγράμματος σπουδών του 2011 για τη Γλώσσα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και Γραμματισμός. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Πάτρα: Π.Τ.Δ.Ε.
- Μακρυνιώτη, Δ. (1980). Εκπαίδευση και στερεότυπη διάκριση των φύλων. Μια ανάλυση των σχολικών βιβλίων. *Ο αγώνας της γυναίκας*, τ. 6, σελ. 14-16.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (1993). *Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων. Παιδαγωγικά αναγνώσματα στο νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μαράκη, Ε. (2012). Οι ρόλοι των δύο φύλων μέσα από τα εγχειρίδια της γλωσσικής διδασκαλίας του Δημοτικού Τετάρτης, Πέμπτης και Έκτης τάξης. Διδακτορική Διατριβή. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Μπελογιάννης, Γ. (2013). Εξέλιξη της συμμετοχής του φύλου στην εκπαίδευση την περίοδο 1830-2007: στατιστική προσέγγιση με γενικευμένα μοντέλα ανάπτυξης σιγμοειδούς καμπύλης. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο. Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Oakley, A. (1972). *Sex, Gender, Society*. New York: Harper Colophon Books.
- Ξυδόπουλος, Γ., Αναγνωστοπούλου, Ε., Γούτσος, Δ., Χατζησαββίδης, Σ., & Τσάκωνα, Β. (2013). *Γλώσσα, κοινωνία και εκπαίδευση*. Πάτρα: ΕΑΠ.

Σαρρή – Χασάν, Ν.- Ε. (2018). Θηλυκά Επαγγελματικά Ουσιαστικά της Ελληνικής Γλώσσας: Μια κοινωνιογλωσσολογική Προσέγγιση. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Tammen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in conversation*. New York: Ballantine Books.

Τζακώστα, Μ. (2021). *Η πρόεδρος που έγινε προεδρίνα: Η τύχη των διγενών και μονοκατάληκτων επαγγελματικών ονομάτων στα Μ.Μ.Ε και την εκπαίδευση*. Γλώσσα, ηθική & ιδεολογία στα Μ.Μ.Ε. Αθήνα: Πεδίο. 19 – 42.

Φαφίτη-Βλαχοδήμου, Κ. (2014). Προσεγγίσεις του φύλου στα σχολικά εγχειρίδια της γλωσσικής διδασκαλίας της Δ' - Ε' –ΣΤ' Δημοτικού του 1982 & 2006. Διπλωματική εργασία. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Φραγκουδάκη, Α. (1999). Γλώσσα και ιδεολογία. Αθήνα: Οδυσσέας.

Φρειδερίκου, Α. (1995). Η Τζένη πίσω από το τζάμι. Αναπαραστάσεις των φύλων στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας του Δημοτικού σχολείου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Χαρδαλιά, Ν. & Ιωαννίδου, Α. (2008). Έμφυλες κοινωνικές αναπαραστάσεις στα σχολικά εγχειρίδια, μελέτη βιβλιογραφικής επισκόπησης. Αθήνα: παρατηρητήριο για την ισότητα στην εκπαίδευση (Π.Ι.Ε).

Διαδικτυακές αναφορές:

Αντωνοπούλου, Χ. (2019). Πολιτισμός. Γλωσσικός σεξισμός :Όταν η γλώσσα κάνει διακρίσεις. Ανακτήθηκε από: [http:// www.maxmag.gr](http://www.maxmag.gr))

Κωστούλας, Κ. (2017). Έμφυλη ταυτότητα: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση. Ανακτήθηκε από: [http:// www.socialpolicy.gr](http://www.socialpolicy.gr)

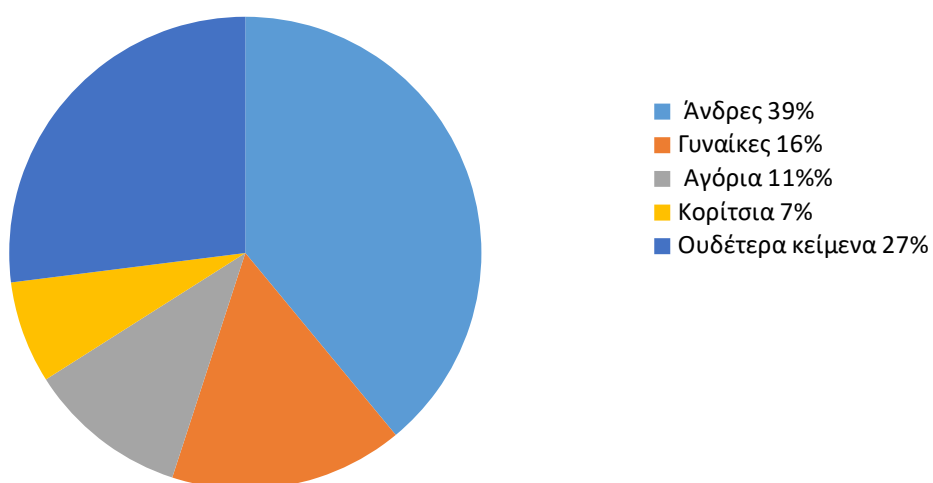
Παυλίδου, Σ. (2019). Πύλη για την ελληνική γλώσσα: Κοινωνιογλωσσολογία. Ανακτήθηκε από: https://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=102).

(Βασιλοπούλου, Α.(2013). Φύλο και εκπαίδευση. Ανακτήθηκε από: http://www.fylopedia.uoa.gr/index.php/%CE%A6%CF%8D%CE%BB%CE%BF_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7

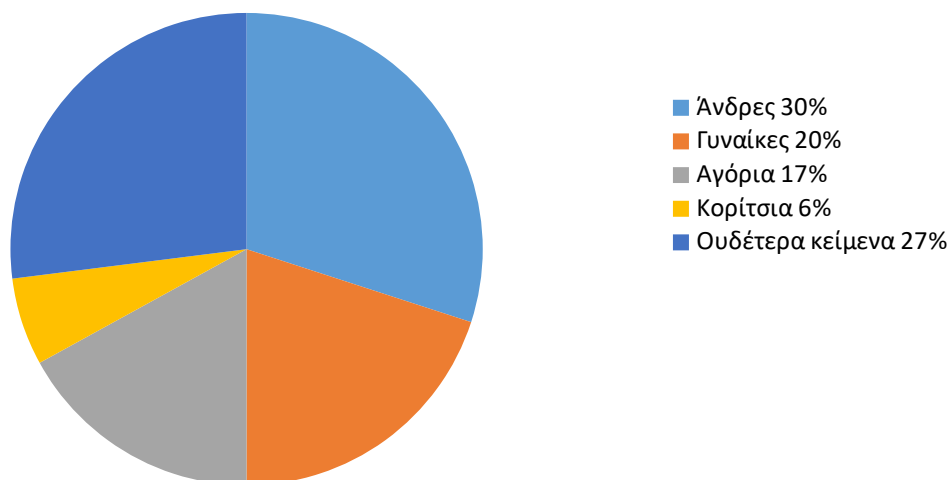
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

Γραφικές αναπαραστάσεις

Παρουσία των δύο φύλων στα εγχειρίδια της ΣΤ΄ τάξης του 1982.

Παρουσία των δύο φύλων στα εγχειρίδια της γλώσσας της ΣΤ΄ Δημοτικού του 2006.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

ΕΚΔΟΣΗ 1982

Επαγγελματική ζωή

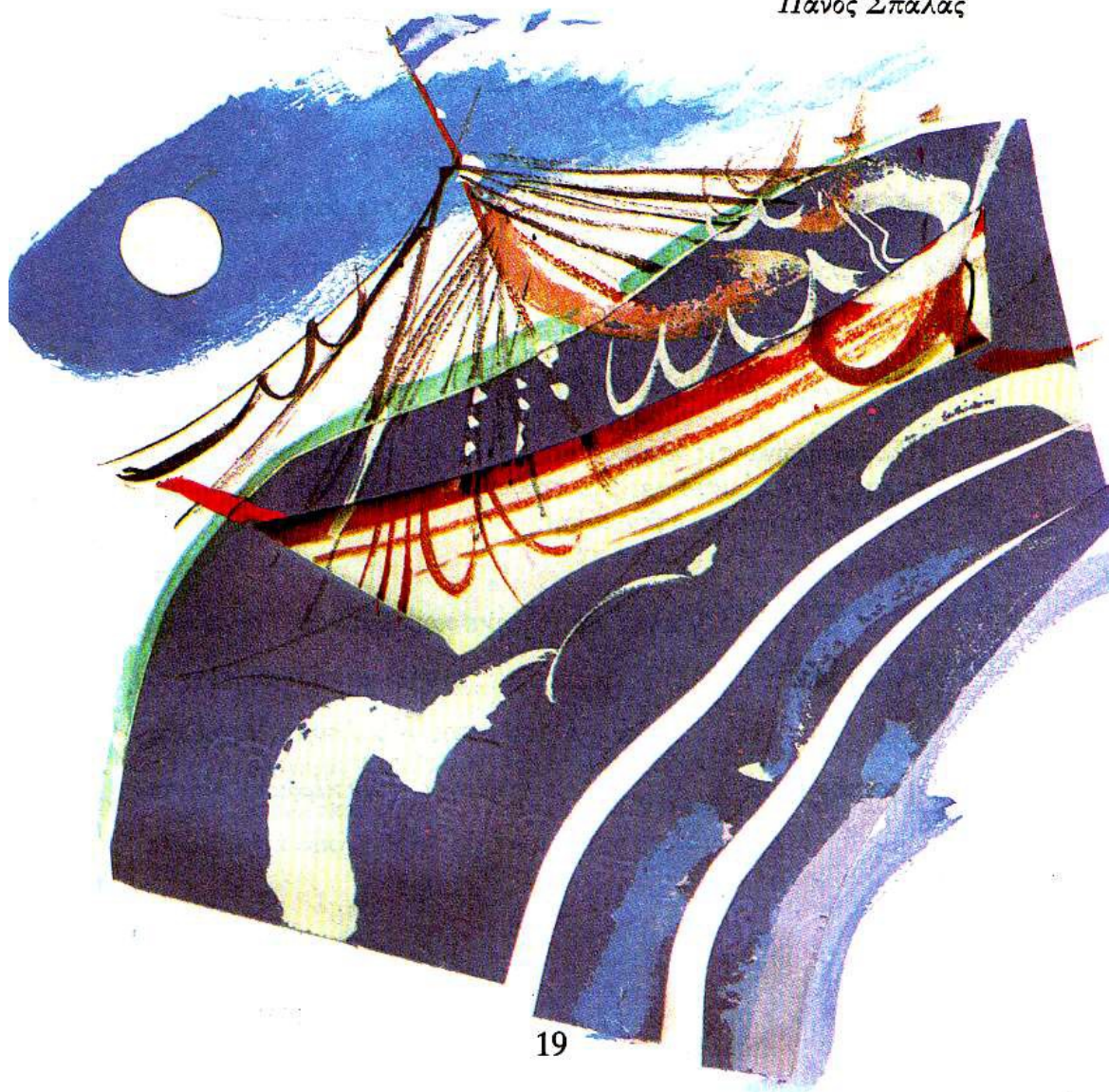
Α' τεύχος

ΔΟΞΑΖΩ ΤΟ ΘΕΟ

Δοξάζω το Θεό, γιατί μ' έκαμε άνθρωπο·
γιατί μ' έβαλε πιο πάνω από τ' άλλα πλάσματά Του·
γιατί Τον βρήκα σύντροφο στο ψάρεμα,
στ' αμπέλι, όταν κουβάλαγα το μούστο,
στ' αγώι, όταν γύρναγα σφυρίζοντας,
και γιατί μ' έπλασε για να είμ' ελεύθερος.

Μα πιο πολύ Τόνε δοξάζω, που μου κράταγε
το καλάμι μου, όταν έβοσκα τις γίδες μας,
και το τουφέκι μου, όταν πολεμούσα για τον τόπο μου.

Πάνος Σπάλας

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΟΥ

Αθήναι, 22 Μαΐου 1926

Αγαπητοί μου

Το όνειρο των θαλασσοπόρων και των εξερευνητών ήταν να φθάσουν μια μερα στον Πόλο και να στήσουν μια θριαμβευτική σημαία – αγγλική, αμερικανική, ισπανική, νορβηγική, τη σημαία του πρώτου τελοσπάντων – στο σημείο ακριβώς εκείνο, όπου, αν δεν ήταν νοητός, θα ξεφύτρωνε ο άξονας της γης. Τι όνειρο! Και πόσους ανθρώπους δεν έφαγε, αιώνες τώρα, στους άξενους* πάγους του Βόρειου ή του Νότιου Παγωμένου Ωκεανού! Αλλά ποιος να 'λεγε στους τολμηρούς εκείνους και δυστυχισμένους πως ο πρώτος κατακτητής, το σωτήριο έτος 1926, θα έφθανε εκεί όχι με πλοίο, ούτε με έλκηθρο, ούτε με παγοπέδιλα, αλλά με αερόπλοιο· και πως δε θα πατούσε, παρά θα πετούσε από πάνω του σαν πουλί!

Κι η σημαία λοιπόν πώς θα στηνόταν; Ε, η σημαία δε στήθηκε· πετάχτηκε απλώς απάνω στους πάγους από το αερόπλοιο του Αμούδσεν. Ο πρώτος μάλιστα που κατόρθωσε να περάσει – ο Αμερικανός Μπερντ – από τη μεγάλη του συγκίνηση, από τη μεγάλη τρεμούλα του κρύου και της χαράς, ξέχασε να ρίξει τη σημαία. Γιατί ο Μπερντ αυτός πρόλαβε δυο μέρες τον Αμούδσεν. «Αλλού τ' όνειρο», που λένε «κι αλλού το θάμα». Το προαιώνιο μυστήριο εξιχνιάστηκε και το εξιχνίασε πρώτος ο τυχερός αυτός Μπερντ. Το είδε και μας το είπε: «Ούτε ίχνος ζωής στον Πόλο· πάγοι μόνο και κρύο, που παγώνει η μύτη σου και τα δάχτυλά σου...» Θα πείτε: μήτε αυτό δεν το ξέραμε; Ναι, το ξέραμε, το μαντεύαμε, αλλά δεν ήμαστε και βέβαιοι!

Γιατί από αιώνες τώρα δούλευε η φαντασία. Κι άλλοι

άξενος: αφιλόξενος

φαντάζονταν στον Πόλο μια θάλασσα πλωτή, με δική της ζωή – υδρόβια φυτά και ζώα – κι άλλοι μια ξηρά, ένα μεγάλο νησί, κατοικήσιμο, που μπορεί να 'χε και... ανθρώπους. Λίγο ακόμα και θα 'λεγαν πως στον Πόλο είναι ο επίγειος Παράδεισος!... Άλλοι πάλι φαντάζονταν περίεργα και καταπληκτικά φαινόμενα, πελώριους μαγνήτες, – ίδε και «Σφίγγα των Πάγων» του Ιουλίου Βερν – δυνατές μαγνητικές έλξεις και καθεξής*. Λοιπόν, τίποτ' απ' αυτά. Μόνο η μαγνητική βελόνη δε λειτουργεί εκεί κανονικά και, για να βρει κανείς το σημείο, πρέπει να μεταχειρισθεί εξάντα. Κι ούτε θάλασσα ούτε νησί ούτε δέντρα ούτε ζώα. Πάγοι, κρύο κι ερημιά. Αυτός είναι ο Πόλος και καμιά δε χωρεί πια αμφιβολία. Οι φαντασίες που οργιάζαν, ας ησυχάσουν. Κι οι μυθιστοριογράφοι ας ζητήσουν μυστήρια αλλού.

Αλλά πού, αφού κι ο Πόλος κατακτήθηκε; Α, μη σας μέλει! Υπάρχουν στον κόσμο και «χώρες» που δεν κατακτήθηκαν ακόμα. Και μην πάτε πολύ... μακριά. Μόνο ως το... φεγγάρι. Δε σας φτάνει κι αυτό; Να πιο πάνω ο Άρης, η Αφροδίτη... Ποιος θα 'λεγε, αλήθεια, στους ανθρώπους εδώ και πεντακόσια ή διακόσια χρόνια πως θα πήγαιναν σήμερα στο Βόρειο Πόλο πετώντας; Και μετά διακόσια χρόνια, ποιος ξέρει αν δε θα πηγαίνουν στον ουρανό; Ένα μεγάλο κανόνι..., μια άμαξα μέσα αντί για σφαίρα..., μέσα στην άμαξα επιβάτες..., μια κανονιά... κι η άμαξα, σε λίγα λεπτά, φθάνει στο φεγγάρι. Πώς θα γυρίσει όμως; Α, δεν ξέρω. Κι αυτό μόνο με κάνει να διστάζω. Ειδέ, αν κι η επιστροφή ήταν εξασφαλισμένη, θα πήγαινα κι εγώ.

Σας ασπάζομαι

ΠΑΩ ΜΕ ΤΑ ΚΑΡΑΒΙΑ

Μη με μαλώνεις, μάνα μου, και μη με παραπαίρνεις,
ταχιά σ' αφήνω την υγεία και πάω με τα καράβια.
Θα κάνεις χρόνους να με ιδείς, καιρό να λάβεις γράμμα,
θ' ασπρίσουν τα ματάκια σου τηρώντας τις στρατούλες
και θα μαλλιάσει η γλώσσα σου ρωτώντας τους διαβάτες:
– Διαβάτες, που διαβαίνετε, στρατιώτες, που περνάτε,
μην είδατε το γιόκα μου, το γιόκα το δικό μου;
– Εψές, προψές τον είδαμε κάτω στις μαύρες θάλασσες.

Δημοτικό

ΤΑ ΣΦΟΥΓΓΑΡΑΔΙΚΑ

Μπουκάρουν* στο λιμάνι μ' ολάνοιχτα πανιά
τα σφουγγαράδικά μας απ' την Καραμανιά!
Γεμάτα 'ναι τ' αμπάρια πολύτιμη σοδειά.
Μα πλήθος γυναικούλες, γερόντοι και παιδιά,
που μ' αγωνία το μόλο καταπλημμύρισαν,
ρωτούν «Ποιοι βουτηχτάδες δεν ξαναγύρισαν».

Μιχαήλ Πετρίδης

ΕΝΑΣ ΜΙΚΡΟΣ ΠΡΙΓΚΙΠΑΣ ΑΠΟ ΑΛΛΟΝ ΠΛΑΝΗ

I

- Καλημέρα, είπε το πριγκιπόπουλο.
- Καλημέρα, απάντησε ένας κλειδούχος των σιδηροδρόμων.
- Τι κάνεις εδώ; ρώτησε το αγόρι.
- Πακετάρω τους ταξιδιώτες χίλιους χίλιους, είπε κλειδούχος, τους βάζω στα τρένα και τους ξαποστείλες δεξιά κι αριστερά. Εκείνη τη στιγμή μια φωταγωγημένη ταχεία, μουγκρίζοντας σαν δυνατή βροντή, έκανε καμπύλη του κλειδούχου να σείεται συθέμελα.

— Είναι διαστικοί πολύ. Τι ζητάν να βρούνε; είπε το πριγκιπόπουλο.

— Α! Αυτό δεν το γνωρίζει ούτε ο ίδιος ο μηχανοδηγός, είπε ο κλειδούχος.

Μια δεύτερη ταχεία το ίδιο φωταγωγημένη ερχότανε μουγκρίζοντας απ' την αντίθετη κατεύθυνση.

— Επιστρέφουν κιόλας; ρώτησε το πριγκιπόπουλο.

— Όχι. Δεν είναι οι ίδιοι. Είναι διασταύρωση.

— Δεν ήταν ευχαριστημένοι εκεί που ζούσαν;

— Κανείς δεν είναι ευχαριστημένος εκεί που ζει, είπε ο κλειδούχος.

Και μια τρίτη αμαξοστοιχία πέρασε φωταγωγημένη.

— Κυνηγάνε τους πρώτους ταξιδιώτες; ρώτησε το πριγκιπόπουλο.

TAXYΔΡΟΜΟΣ

Όταν άρχισα να μεγαλώνω, βοηθούσα κι εγώ τον πατέρα μου στη δουλειά του, προπαντός τα καλοκαίρια, που μου έμενε καιρός απ' τα μαθήματα. Ο πατέρας μου ήταν ταχυδρόμος. Είχε στην περιφέρειά του πέντε χωριά κι έκανε αυτό το δρομολόγιο δυο φορές τη βδομάδα. Έτρεχε ολημέρα σ' εκείνον τον κακότοπο, βαρούσε την τρομπέτα

του στις ράχες, για ν' ακούσουν, και τα βράδια ερχότανε στο σπίτι. Σπάνια τύχαινε να ξενυχτήσει αλλού, αυτό γινότανε καμιά φορά το χειμώνα με τις μεγάλες βροχές. Μπορούσε να βρει εύκολα κατάλυμα* στο δρόμο, ήταν περφόρητος και περιζήτητος ανεκδοτολόγος, μα χωρίς ανάγκη δεν έλειπε ποτέ από τους δικούς του. Αργούσε όμως τη νύχτα, τον έπιανε η κακοκαιρία ή ήθελε να αποσώσει τις κουβέντες με τον κόσμο, όπως έλεγε όχι χωρίς κάποιο παράπονο η θάβω*, και πολλές φορές τον περιμέναμε ως τα μεσάνυχτα. Κρύωνε τότε το φαΐ, εμείς τα παιδιά κοιμούμασταν ορθά, η καημένη η μάνα μου προσκύναγε σαν νύφη κάθε τόσο απ' τη νύστα (κι αυτή η έκφραση ήταν της πεθεράς της πάλι). Όταν ο πατέρας ζύγωνε στο σπίτι, πρώτος τον οσμίζονταν ο σκύλος κι έβανε τ' αλύχτημα. Εμείς πάλι τον γνωρίζαμε από το περπάτημά του, ακούγαμε καθαρά τις πατησιές του στο χωράφι.

Δεν ήταν τόσο από την κούραση που μ' άφηνε ο πατέρας τότε τότε στο ποδάρι του. Πριν αναλάβει το ταχυδρομείο, έκανε το μαραγκό και τον ήξεραν σ' όλο το Ξερόμερο, μαστρο-Κώστας με τ' όνομα. Τώρα που είχε αλλάξει δουλειά, δεν ξεχνούσε ωστόσο και την παλιά του τέχνη. Δεν ήτανε μονάχα το μεράκι, τον ανάγκαζε κι η φτώχεια μας σ' αυτό. Είχαμε πολυφαιλέψει, κι ο άλλος αδερφός δεν έβγαζε παράδες, περνούσε τον περισσότερο καιρό του στα χωράφια. Όταν λοιπόν είχε να φτιάσει κανένα βαρέλι ή κανένα αγγειό* παραγγελιά, έστελνε μένα με τα γράμματα κι έτσι δεν έχανε το μεροκάματο. Μ' άφηνε τίποτα δεκάρες διαφορά από τα πούλια* που μάζωνα, και το κέρδος αυτό μου έκανε αλαφρότερο τον κόπο της πορείας.

του στις ράχες, για ν' ακούσουν, και τα βράδια ερχότανε στο σπίτι. Σπάνια τύχαινε να ξενυχτήσει αλλού, αυτό γινότανε καμιά φορά το χειμώνα με τις μεγάλες βροχές. Μπορούσε να βρει εύκολα κατάλυμα* στο δρόμο, ήταν περφόρητος και περιζήτητος ανεκδοτολόγος, μα χωρίς ανάγκη δεν έλειπε ποτέ από τους δικούς του. Αργούσε όμως τη νύχτα, τον έπιανε η κακοκαιρία ή ήθελε να απο σώσει τις κουβέντες με τον κόσμο, όπως έλεγε όχι χωρίς κάποιο παράπονο η θάβω*, και πολλές φορές τον περιμέναμε ως τα μεσάνυχτα. Κρύωνε τότε το φαί, εμείς τα παιδιά κοιμούμασταν ορθά, η καημένη η μάνα μου προσκύνανε σαν νύφη κάθε τόσο απ' τη νύστα (κι αυτή η έκφραση ήταν της πεθεράς της πάλι). Όταν ο πατέρας ζύγωνε στο σπίτι, πρώτος τον οσμίζονταν ο σκύλος κι έβανε τ' αλύχτημα. Εμείς πάλι τον γνωρίζαμε από το περπάτημά του, ακούγαμε καθαρά τις πατησιές του στο χωράφι.

Δεν ήταν τόσο από την κούραση που μ' άφηνε ο πατέρας τότε τότε στο ποδάρι του. Πριν αναλάβει το ταχυδρομείο, έκανε το μαραγκό και τον ήξεραν σ' όλο το Ξερόμερο, μαστρο-Κώστας με τ' όνομα. Τώρα που είχε αλλάξει δουλειά, δεν ξεχνούσε ωστόσο και την παλιά του τέχνη. Δεν ήτανε μονάχα το μεράκι, τον ανάγκαζε κι η φτώχεια μας σ' αυτό. Είχαμε πολυφαμελέψει, κι ο άλλος αδερφός δεν έβγαζε παράδες, περνούσε τον περισσότερο καιρό του στα χωράφια. Όταν λοιπόν είχε να φτιάσει κανένα βαρέλι ή κανένα αγγειό* παραγγελιά, έστελνε μένα με τα γράμματα κι έτσι δεν έχανε το μεροκάματο. Μ' άφηνε τίποτα δεκάρες διαφορά από τα πούλια* που μάζωνα, και το κέρδος αυτό μου έκανε αλαφρότερο τον κόπο της πορείας.

ΧΤΙΣΤΕΣ

Τραγουδάνε οι χτίστες.
Να χτίζεις μη θαρρείς που 'ναι να τραγουδάς ένα τραγούδι.
Είναι μια υπόθεση
κάπως πιο δύσκολη.
Των οικοδόμων η καρδιά είναι σαν μια πλατεία για γιορτές,
λαμποκοπάει,
μα η σκαλωσιά δεν είναι μια πλατεία για γιορτές,
εκεί 'ναι λάσπη κι άνεμος και χιόνι,
τα χέρια που ματώνουν.
Εκεί δεν είναι πάντα φρέσκο το ψωμί,
πάντα ο καφές ζεστός δεν είναι.

Να χτίζεις μη θαρρείς που 'ναι να τραγουδάς ένα τραγούδι,
μα είναι λεβέντες όλο πείσμα οι χτίστες,
κι η οικοδομή ανεβαίνει, μ' έφοδο τον ουρανό κυριεύει,
ψηλά και πιο ψηλά, πάντα ψηλότερα.
Στο πρώτο κιόλας πάτωμα
αράδιασαν τις γλάστρες τα λουλούδια,
και πάνω στα φτερά τους τα πουλιά
τον ήλιο φέρνουνε στο πρώτο μπαλκονάκι...

Ναζίμ Χικμέτ
(μετάφρ. Γιάννη Ρίτσου)

ΠΩΣ ΕΜΑΘΑ ΝΑ ΓΡΑΦΩ

Πολύ γρήγορα έμαθα να διαβάζω. Δηλαδή να αναγνωρίζω τα γράμματα, να τα συνδυάζω, να ξεχωρίζω τις λέξεις, να βγάζω κάποιο νόημα, να καταλαβαίνω τι λέει το γραφτό και να το ανακοινώνω στους άλλους, πράγμα που προκαλούσε έκπληξη και σε μένανε τον ίδιο. Όταν όμως μου βάλανε ένα μολύβι στο χέρι και προσπαθήσανε να μου δείξουνε πώς να το κρατάω, πώς να τραβάω γραμμές, κι όλα τα σχετικά, τότε επαναστάτησα. Μου ήταν αδύνατο να συμβιβαστώ με την ιδέα πως, επειδή διάβαζα — με δυσκολία ακόμα, είν' η αλήθεια — ό,τι έγραφε κάποιος άλλος κι ένιωθα περήφανος που μπορούσα να διακρίνω ένα λιοντάρι να βγαίνει από 8 γράμματα, κάτι τέτοιο σήμαινε αυτόματα πως έπρεπε ν' απαντήσω οπωσδήποτε στο γραφτό με γραφτό, πως έπρεπε να γράψω κι εγώ. Βάλανε τα δυνατά τους να μου εξηγήσουν το γιατί, αλλά εμένα μου φαινότανε παράλογο, τη στιγμή μάλιστα που μπορούσα να μιλήσω, να πω τη λέξη ΛΙΟΝΤΑΡΙ, ακόμα και να μιμηθώ τις κινήσεις, τη βιαιότητα και το μούγκρισμα του λιονταριού, όπως το 'χα δει μια φορά στο ζωολογικό κήπο. Ποιος ο λόγος να το γράψω, αφού το ήξερα ήδη;

Στο τέλος παραιτηθήκανε απ' την προσπάθεια και η μητέρα μου έλεγε πως η κατάσταση ήταν τρομερή: ήμουν ένα παιδί που δε θα μάθαινε ποτέ να γράφει! Εγώ δεν έδινα σημασία. Καθόμουν και υπαγόρευα στις δυο θειάδες μου ό,τι μου πέρναγε απ' το μυαλό, κι έβλεπα πως τα ορνιθοσκαλίσματά τους μπορούσανε να δώσουνε μετά σ' έναν τρίτο με μεγάλη ακρίβεια όσα είχα πει. Έτσι, η προφορική κουβέντα μού φαινότανε πως αρκούσε.

Όταν σταματήσανε να με πιέζουν για το γράψιμο, άρχισα να περνάω ατέλειωτες ώρες μοναχός μου. Βρήκα την ευκαιρία να σκέφτομαι και να λέω μεγαλόφωνα τις σκέψεις μου, όταν δε βρισκότανε κανένας γύρω να μ'

ακούσει. Μιλώντας με τον εαυτό μου, συνήθισα να του
κάνω ερωτήσεις και να μου δίνει απαντήσεις. Πολλές φο-
ρές οι ερωταποκρίσεις μου ήταν παράξενες, κι αυτό μου
άρεσε. Θα 'μουν δε θα 'μουν τότε 6 χρονώ.

Σχολική ζωή

Β' τεύχος

ΕΝΑ ΑΡΧΑΙΟ ΓΡΑΜΜΑΤΑΚΙ

Αθήναι, 23 Δεκεμβρίου 1939

Αγαπητοί μου,

Οι αρχαίοι έγραφαν σε φύλλα παπύρου: συγγράμματα,
έγγραφα, γράμματα, τα πάντα. Πολλοί από τους παπύ-
ρους αυτούς έχουν διασωθεί και βρίσκονται σε βιβλιοθήκες
ή μουσεία. Κι οι σοφοί, οι φιλόλογοι, οι παλαιογράφοι, οι
παπυρολόγοι προσπαθούν να τους διαβάσουν – με πολλούς
κόπους, εννοείται, γιατί οι περισσότεροι είναι φθαρμένοι
από τον καιρό και δυσανάγνωστοι. Αλλά πόσο πλούσια
ανταμείβονται αυτοί οι κόποι! Πόσα αρχαία αριστουργή-

ματα τα ξέρουμε μόνο επειδή έτυχε να βρεθούν αντίγραφα τους σε παπύρους! Και πόσα μάθαμε για τη δημόσια και την ιδιωτική ζωή των παλαιών εκείνων καιρών, και για τη γλώσσα ακόμα διάφορων περιόδων, από έγγραφα και γράμματα σε παπύρους! Περίεργα τα περισσότερα κι από πολλές απόψεις διδακτικά.

Κι ανάμεσα στα γράμματα υπάρχει κι ένα μικρό που μας ενδιαφέρει ξεχωριστά. Γιατ' είναι γραμμένο από δυο μεγάλα κάπως κορίτσια σε δυο μικρότερα – Αιγυπτιοπούλες της εποχής των Πτολεμαίων, του 250 να πούμε προ Χριστού. Ιδού* το ιστορικό: Η Απολλωνία κι η Εύπους, τα μεγάλα κορίτσια, 17-18 χρονών, με την άρρωστη μητέρα τους, πήγαν σε κάποια πόλη – ή σε κάποια εξοχή – αφήνοντας στην πατρίδα τους, στο πατρικό τους, Ράσιον και Δημάριον, 14-15 χρονών (τα ονόματα των μικρών κοριτσιών ήταν τότε ουδέτερα όπως και σήμερα στα νησιά μας, το Μαρουδιό, το Αννιό) και τα πολύ πιο μικρά τους αδελφάκια Τιτόαν και Σφαίρον. Μια μέρα οι μεγάλες παίρνουν πένα και χαρτί (πάπυρο) και γράφουν στις μικρότερες τα ακόλουθα:

«'Απολλωνία καί Εϋπους, Ρασίω καί Δημαρίω ταῖς ἀδελφαῖς, χαίρειν. Εἰ ἔρρωσθε εὖ, ἐρρώμεθα δέ καί αὐταί. Καλῶς δέ ποιήσεις τοῖς ἱεροῖς λύχνον ἄπτουσα καί ἐκτινάσσουσα τά προσκεφάλαια. Φιλομάθι δέ καί μή λυποῦ περί τῆς μητρός, ἥδη γάρ κομψῶς ἔχι. Προσδέχεσθε δέ ἡμᾶς. Ἐρρωσθε. – Καί μή παῖζε ἐν τῇ αὐλή, ἀλλά ἔσω εὐτάκτει· ἐπιμέλου δέ Τιτόας καί Σφαίρου».

Οικογενειακή ζωή

Δ' τεύχος

ΑΡΡΩΣΤΟΣ ΜΕ ΠΥΡΕΤΟ

Όταν νύχτωσε, είπαν όλοι πως είναι αργά και πρέπει να με αφήσουνε να κοιμηθώ και πως αύριο θα είμαι περδί-κι και χτες είπαν αύριο θα είμαι περδίκι και προχτές και αντιπροχτές, αλλά δεν έγινα, και λέω πως φοβάμαι να κοιμηθώ μόνος μου μη γίνω πάλι πουλί και πέσω και τσα-κιστώ όπως προχτές που ήταν, λέει, ένα μεγάλο κίτρινο πουλί που πέταγε μέσα στο σπίτι μας και κρατούσε στα πόδια του ένα πιρούνι κι ένα μαχαίρι και ήταν έτοιμο να φάει και είχε και μια πετσέτα στο λαιμό του μη λερωθεί

κι εγώ φοβόμουνα πολύ που το έβλεπα και άκουγα μία φωνή που έλεγε «ο Άκης θέλει να μεγαλώσει, η Μαρία θέλει να ζήσει» κι άρχισα κι εγώ να πετάω από το ένα δωμάτιο στο άλλο κι έβλεπα από ψηλά τα έπιπλα και τα ντουλάπια και τα φώτα κι όπως δεν πήρα καλά τη στροφή στην κουζίνα, κούντρισε* το φτερό μου στο μεγάλο ντουλάπι, χτύπησα κι έπεσα από ψηλά κι έβαλα τις φωνές και ξύπνησαν όλοι κι έτρεξαν και με βρήκαν στο πάτωμα και με αγκάλιασαν και με ρωτούσαν, τι έπαθα κι εγώ τους έλεγα πως έπεσα από το ταβάνι κι εκείνοι κοίταζαν μια το ταβάνι και μια εμένα και δεν καταλάβαιναν τι ήθελα στο ταβάνι κι έκαναν το σταυρό τους και μου έβαλαν θερμόμετρο, και είπαν πως ψήνομαι στον πυρετό και μου έβαλαν πετσέτες με κρύο νερό στο κεφάλι και είπαν να κοιμηθούν μαζί μου, γιατί φοβόντουσαν να κοιμηθούν μόνοι τους και το πρωί που ξύπνησα, στο κρεβάτι μου κοιμόταν η μαμά καθιστή, ο μπαμπάς με τα παπούτσια και το καπέλο, η θεία Γαζία με το κέντημα αγκαλιά κι η Δωροθέα με το ξεσκονόπανο. Γι' αυτό είπαν πως θα κοιμηθούν πάλι μαζί μου κι ο μπαμπάς πήγε να φέρει τη σεζλόνγκ, η μαμά είπε θα κοιμηθεί δίπλα μου, η θεία Γαζία στην πολυθρόνα κι η Δωροθέα στρωματσάδα*.

Κυρ. Ντελόπουλος

ΘΑΛΑΣΣΙΝΟ

Σαν κατεβαίναμε στη θάλασσα, κορίτσια και αγόρια, και παίζαμε ποιος θα σύρει την πέτρα πιο μακριά και ποιος θα κάνει πιότερες «γκέλες», η δικιά μου πέτρα έφτανε τόσο μακριά, που πολλές φορές το μάτι την έχανε. Βρίσκαμε κοφτές, λαφριές πέτρες και τις πετούσαμε πάνω στο πρόσωπο της θάλασσας, που άστραφτε γαληνεμένα κάτω απ' τον καλοκαιριάτικο ήλιο. Έπρεπε να 'σαι καλός τεχνίτης, για να μπορέσεις να κάνεις εννιά και δέκα γκέλες. Χαρά που έκανε η Μαρία, φωνές και παλαμάκια, σαν η πέτρα η δικιά μου ξεπερνούσε όλες τις άλλες.

Με το σούρουπο αγόρια και κορίτσια ξαπλώναμε πάνω στο ζεστό ακόμα άμμο και λέγαμε παραμύθια ή κάναμε παιχνίδια του λόγου. Πολλές φορές ερχόταν ο Βασίλης, το τσοπανόπαιδο, και μας έπαιζε την τσαμπούνα. Ήταν όμορφη πολύ η τσαμπούνα του, φτιαγμένη με κατσικόδεμα, με διπλά, σκαλιστά σουραύλια* χρωματιστά.

Πολλοί ξαπλώναμε ανάσκελα και χαζεύαμε κοιτώντας τ' αστέρια. Το γαλαξία, το μεγάλο, άσπρο ποτάμι.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄

ΕΚΔΟΣΗ 2006

Επαγγελματική ζωή

Α΄ τεύχος

Ο θαλασσοπόρος

Έχω ένα καράβι, τόσο, με πανιά,
θάλασσες αφήνει, θάλασσες περνά.

Άφωνος στον κίνδυνο και θαλασσομάχος,
ταξιδεύω σχίζοντας πέλαγα μονάχος.

Στου περιβολιού μας τη δεξαμενή,
τα νερά τους σμίγουν πέντε ποταμοί!

Γύρω περιμένουν στις ακτές οι κάβοι
δίπλα τους ν' αράξει τ' άσπρο μου καράβι.

Στην Ινδία, στο Βόλγα, στο Μισσισιπιπή
τρέχει το καράβι μου, πάει αστραπή.

Επαγγελματική ζωή

Β΄ τεύχος

1.1 Τριάντα εννιά καφενεία και ένα κουρείο

Η πολύτιμη σχέση με τον παππού μου μου άνοιξε τον δρόμο μιας ιδιαίτερης αγάπης για τα καφενεία. Το χωριό μου τότε είχε πολλά και ωραία καφενεία.

«Άντε να πάμε στον καφενέ» έλεγε ο παππούς και μου έκλεινε πονηρά το μάτι.

Συχνά με έπαιρνε μαζί του και μου έδινε τα λουκούμια όταν κέρδιζε τους φίλους του στην πρέφα. «Πάμε στον λουκουμέ» έλεγα εγώ από μέσα μου και γελούσα και χαιρόμουν με το αστείο μου, σαν την παροιμία που λέει «Γιάννης κερνά, Γιάννης πίνει». Για μένα λοιπόν τα καφενεία του χωριού μου ήταν μεγάλα λουκούμια με παράθυρα που είχαν θέα προς τη θάλασσα και ωραία μαρμάρινα τραπέζια. Άλλα καφενεία είχαν χρώμα και γεύση τριαντάφυλλου, άλλα πράσινης μέντας και άλλα ήταν κεχριμπαρένια και μοσχοβολούσαν

μέλι και κερί. Όμως όλα τα λουκούμια-καφενεΐα μύριζαν στο βάθος τους καφέ και ούζο και γαρίδες με ντομάτα.

Στον Μόλυβο δεν έχει πια ούτε ένα καφενεΐο. Όταν τα βράδια του καλοκαιριού μαζεύουν την τουριστικήπραμάτεια και κλείνει η αγορά, βγαίνω απ' το παραθυράκι του μυαλού μου και φέρνω έναν χειμώνα όλο γούστο.

Η μάνα μου μόλις σιδέρωσε τις πετσέτες του μαγαζιού μας κι εγώ τις παίρνω ζεστές ζεστές και τις πηγαίνω στο κουρείο του πατέρα μου.

Τα χέρια του μυρίζουν κολόνια, τα μάτια του στολίζουν την αγορά. Το κουρείο μας καθαρό, μυρωδάτο, αρχοντικό, με τα παλιά καρυδένια έπιπλα και τους μεγάλους καθρέφτες. Μέσα τους βλέπω το λιμάνι, τις τράτες, το ηλιοβασίλεμα.

Επαγγελματική σχέση

Γ' τεύχος

1.1 *Επιστήμη με άρωμα γυναίκας*

Αν κι έχουν περάσει 102 χρόνια από τότε που η Μαρί Κιουρί τιμήθηκε με το Νόμπελ Φυσικής, οι γυναίκες παλεύουν ακόμα για να κατακτήσουν τη θέση που τους αξίζει στον τομέα της έρευνας. Τον περασμένο μήνα στο Παρίσι απονεμήθηκαν σε πέντε γυναίκες φυσικούς τα βραβεία της ΟΥΝΕΣΚΟ. Πρόκειται για έναν θεσμό που προωθεί και στηρίζει το επιστημονικό έργο γυναικών από κάθε γωνιά του κόσμου, δίνοντάς τους κίνητρα να συνεχίσουν την έρευνα.

αλλά και την έλλειψη μέσων και εξοπλισμού στην έρευνα. Αν η Μαρί Κιουρί άνοιξε τον δρόμο στις Ευρωπαίες στις αρχές του περασμένου αιώνα, οι γυναίκες επιστήμονες του αραβικού κόσμου έχουν σήμερα την ίδια αποστολή. Η Μπεν Λάκνταρ δήλωσε: « Όταν άρχισα να ασχολούμαι με την έρευνα, δεν ένιωθα ότι πρέπει να είμαι άποψη λες και έδινα εξετάσεις για τις ικανότητές του φύλου μου. Αν θέλει να διακριθεί κανείς σε ένα

Βραβεύονται γυναίκες επιστήμονες από όλες τις ηπείρους. Η Ντομινίκ Λανζβέν, που εκπροσωπεί την Ευρώπη, είναι διευθύντρια ερευνών στο Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών της Γαλλίας και καθηγήτρια στο πανεπιστήμιο. «Πέρασαν σχεδόν 40 χρόνια από τότε που πάτησα για πρώτη φορά το πόδι μου σε επιστημονικό εργαστήριο. Όχι μόνο δεν κουράστηκα ποτέ, αλλά το πάθος μου για την έρευνα μεγάλωνε χρόνο με το χρόνο. Όσο πιο βαθιά μπαίνουμε στο πετσί της αναζήτησης, τόσο πιο πολύ διψάμε να βρούμε τη λύση στα αινίγματα του σύμπαντος και της φύσης» λέει η Λανζβέν.

Η Ζόχρα Μπεν Λάκνταρ, που εκπροσωπεί την Αφρική, είναι μια εντελώς διαφορετική περίπτωση. Είναι καθηγήτρια Φυσικής στο Πανεπιστήμιο Ελ Μανάρ της Τύνιδας και κέρδισε βραβείο για την ανίχνευση της ρύπανσης. Στην πατρίδα της οι γυναίκες επιστήμονες δεν έχουν να αντιμετωπίσουν μόνο τις προκαταλήψεις,

εργαστήρι, πρέπει έτσι κι αλλιώς να είναι τελειομανής. Τώρα πια που διδάσκω στο πανεπιστήμιο, προσπαθώ να στέκομαι στο πλευρό των φοιτητριών όταν αντιμετωπίζουν προβλήματα τέτοιου τύπου, να τις εμπνέω. Οι σπουδές σου πρέπει να σου δίνουν χαρά και έμπνευση. Δεν μπορείς να επιτύχεις σε ένα αντικείμενο που δε σε εμπνέει».

Οικογενειακή ζωή

Α' τεύχος

1.1 Τα ψάθινα καπέλα

Απ' το παλιό μας σπίτι θυμάμαι λίγα πράγματα. Ήταν κάπου κοντά στο Λυκαβηττό κι είχε ταράτσα που 'βλεπε στο Φάληρο. Ζούσε μαζί μας ο πατέρας κι είχαμε ένα λαγωνικό που το λέγανε Ντικ. Θυμάμαι και δύο βάζα κινέζικα στις δυο γωνιές της σάλας. Τίποτ' άλλο. Η Μαρία όμως θυμάται πολλά. Μας τα λέει καμιά φορά κι εμείς δακρύζουμε, κρυφά η μια από την άλλη.

Με τον πατέρα πηγαίναμε στη θάλασσα σχεδόν κάθε Κυριακή. Είχε ένα παμπάλαιο αυτοκίνητο που 'μοιαζε με οβίδα και το λέγαμε «Καραϊσκάκη». Έτσι το 'χε βαφτίσει ένα παιδί καθώς περνούσαμε από έναν κεντρικό δρόμο της Αθήνας, και μεις χαρήκαμε, γιατί το αυτοκίνητο του πατέρα δεν ήταν κοινό αυτοκίνητο και του άξιζε να έχει ένα όνομα. Το χρώμα του ήταν καφέ ή γκριζο ή ίσως και χακί, από μέσα ήταν στρωμένο με βυσσινί πετσί αληθινό, μια πολυτέλεια που ερχόταν σε αντίθεση με το σύνολο· ήταν ψηλό, εντελώς ανοιχτό και δίχως κουκούλα, με τη μηχανή του κομμένη μπροστά κατακόρυφα σαν φάτσα μούργικου σκύλου· πίσω κατέληγε σε μύτη που θύμιζε ουρά τσαλαπετεινού· κι εκεί στη μύτη υπήρχε ένα ξύλινο ντουλαπάκι, όπου πετούσαμε τα κοστούμια του μπάνιου, τα ψαρικά, κι ό,τι άλλο, ανάκατα. Κοντολογίς, ήταν ένα αυτοκίνητο με δικό του χαρακτήρα και εμφάνιση προκλητική.

Οικογενειακή ζωή

Β' τεύχος

1.1 Μια οικογένεια ανάμεσα στις άλλες

Με λένε Θανάση Παπαδόπουλο, πηγαίνω στην Τρίτη Δημοτικού και μένω στο σπίτι μου, στην Αθήνα, με τη μικρή μου αδερφή, τη μαμά μου και τον μπαμπά μου. Αυτή είναι η οικογένειά μου. Διάβασα κάπου πως όλες οι οικογένειες δεν είναι σαν τη δική μου και ότι υπάρχουν πολλές διαφορετικές οικογένειες όχι μόνο από χώρα σε

χώρα κι από εποχή σε εποχή, αλλά και μέσα στην ίδια πόλη, στην ίδια γειτονιά. Για παράδειγμα, μια οικογένεια σαν τη δική μου, που αποτελείται από δυο γονείς και τα παιδιά, που μένουν όλοι στο ίδιο σπίτι, είναι αρκετά συνηθισμένη, αλλά έχει ένα ασυνήθιστο όνομα: λέγεται πυρηνική οικογένεια.

Αν ζούσαμε σε άλλη εποχή, θα μέναμε μάλλον όλοι μαζί, στο ίδιο σπίτι, στο χωριό του πατέρα του παππού, δηλαδή του προπάππου μου. Οι μεγάλοι θα δούλευαν όλοι μαζί στα χωράφια, στο περιβόλι και στον κήπο. Οι γυναίκες θα μαγείρευαν και θα έφτιαχναν ψωμί και τα παιδιά θα κοιμόμασταν όλα μαζί στρωματσάδα, στο ίδιο δωμάτιο. Σίγουρα θα ήμασταν μια μεγάλη ενδιαφέρουσα οικογένεια, που αλλιώς λέγεται και διευρυμένη, γιατί περιλαμβάνει περισσότερες από μία γενιές: τη γενιά του προπάππου, του παππού, του μπαμπά και τη δική μας.

Οι περισσότερες οικογένειες –τουλάχιστον στην Ευρώπη– είναι πυρηνικές. Και σ' αυτό το είδος οικογένειας όμως υπάρχει ποικιλία. Για παράδειγμα, ο θείος μου είναι παντρεμένος και έχει με τη γυναίκα του –τη σύζυγό του, όπως λένε– ένα κοριτσάκι που του χρόνου θα πάει Πρώτη Δημοτικού. Αυτή η ξαδερφούλα μου, όταν ήρθε στο σπίτι του θείου μου, ήταν ακόμα πιο μικρή, αλλά δεν ήταν και τελείως μωρό. Τότε μου είπαν πως η ξαδερφούλα μου είναι δικό τους παιδί, μόνο που δεν το έχουν γεννήσει αλλά το έχουν υιοθετήσει. Νομίζω πως δεν υπάρχει καμία διαφορά, αν είσαι υιοθετημένος, αφού το ίδιο σε αγαπάνε όλοι.

Τα άλλα μου ξαδέρφια είναι παιδιά της θείας μου, της αδερφής του πατέρα μου δηλαδή. Έχουν δύο σπίτια και δύο δωμάτια το καθένα! Ο ξάδερφός μου είπε πως στην αρχή δεν του άρεσε καθόλου. Ωστόσο, τώρα συνήθισε. Βλέπετε, οι δικοί του γονείς, η θεία μου με τον άντρα της, πήραν διαζύγιο. Διαζύγιο παίρνουν τα ζευγάρια που παντρεύονται και το μετανιώνουν, δηλαδή μετά βλέπουν πως δεν ταιριάζουν κι αλλάζουν γνώμη. Τότε τα παιδιά ζουν με τον έναν από τους δύο γονείς, αλλά βλέπουν και τον άλλον όποτε θέλουν.

Ξέρω, βέβαια, ότι υπάρχουν και παιδιά που έχουν μόνο μπαμπά ή μόνο μαμά. Αυτό μπορεί να συμβαίνει για διάφορους λόγους. Μπορεί να μη ζει ο ένας από τους δυο γονείς. Μπορεί, πάλι, να έχεις έναν μπαμπά και μια μαμά, αλλά να ζεις με τον έναν από τους δύο, κι έναν καινούριο μπαμπά, που λέγεται πατριός, ή μια καινούρια μαμά, που λέγεται μητριά. Αυτοί λέγονται θετοί γονείς.

Όταν μεγαλώσω και κάνω δική μου οικογένεια, δεν ξέρω ακόμα πώς θα μοιάζει. Η γιαγιά λέει πως καμιά φορά αποφασίζεις εσύ και καμιά φορά αποφασίζει η ζωή για σένα. Εγώ δεν καταλαβαίνω τελείως τι σημαίνει αυτό. Αν και είμαι ακόμα μικρός, πιστεύω ότι το πιο σημαντικό σε μια οικογένεια είναι να είναι όλοι καλά μεταξύ τους, να συζητάνε και να βοηθάνε ο ένας τον άλλον.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.